

Rapport 7

De financiële
ontwikkeling van de
universitaire bibliotheken
van 1980 tot 1990

De Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (RABIN) is een adviescollege, ingesteld bij wet van 12 oktober 1987 (Stb. 474). Hij heeft tot taak de regering desgevraagd of op eigen initiatief te adviseren over alle zaken die het bibliotheekwezen aangaan, alsmede de informatieverzorging in bredere zin. Onder het bibliotheekwezen vallen de sectoren van de openbare, wetenschappelijke en speciale bibliotheken.

Met informatieverzorging wordt bedoeld het geheel van activiteiten op het terrein van de openbare en semi-openbare informatie, gericht op de uitoefening van beroep, bedrijf, bestuur en de beoefening van de wetenschap.

De raad kan ook aan andere organisaties op hun verzoek advies uitbrengen. De Tweede Kamer der Staten-Generaal kan over initiatief-wetsontwerpen het advies van de raad vragen.

De raad bestaat uit ten hoogste negen leden. Deze worden op persoonlijke titel voor maximaal vijf jaar benoemd. Er geldt een leeftijdsgrens van zeventig jaar. De leden worden op grond van hun deskundigheid en onafhankelijkheid gekozen en zijn afkomstig uit alle sectoren van de maatschappij.

De huidige samenstelling van de RABIN is:

M. Bakker, drs. Th. D. Jansen (voorzitter),
prof.dr. G.A.M. Kempen, mr. J. Kist,
prof.dr. L. Leertouwer, drs. J.K.W. van Leeuwen
(ondervoorzitter), mw. J.P. Schaap-Kruseman,
P.J.Th. Schoots, dr. R.L. Schuurma.
Secretaris: drs. A.F. van der Kooi.

RABIN

Postbus 95314

2509 CH Den Haag

Prins Willem Alexanderhof 5

Telefoon 070-3 47 13 44

Telefax 070-3 85 47 08

RABIN
Raad van Advies voor
Bibliotheekwezen en Informatieverzorging,
Netherlands Council for Libraries and Information
Services – is an advisory council, constituted by Act
of Parliament of October 12th, 1987. RABIN's
principal task is to advise the government, at its
request or on the Council's own initiative, on all
matters concerning libraries and information services.
The field of library work consists of public, research
and special libraries. Information work encompasses
the whole process of the creation, processing and
dissemination of public information as well as its
access and use, and is primarily directed at
professional user groups.

RABIN

P.O. Box 95314

2509 CH The Hague

The Netherlands

Prins Willem Alexanderhof 5

Telephone (31) 70 3 47 13 44

Fax (31) 70 3 85 47 08

Boekmanstichting - Bibliotheek

Herengracht 415

1017 BP Amsterdam

telefoon: ~~24 37 36~~ / ~~24 37 37~~ / ~~24 37 38~~ / 24 37 39

De uitleentermijn bedraagt een maand. Mits tijdig
aangevraagd is verlenging met een maand moge-
lijk, tenzij de publikatie inmiddels is besproken.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--

Rapport 7

De financiële ontwikkeling van de universitaire bibliotheken van 1980 tot 1990

Deel 1:

De wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland:
een overzicht door I.M. Tromp

Deel 2:

De financiële ontwikkeling van de universiteitbibliotheken:
een analyse door C.H.H. Plaizier

RABIN

Den Haag 1992

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Het rapport is te bestellen door overmaking van f 22,- per exemplaar op postrekening 1850 van W.D. Meinema B.V., Delft, onder vermelding van het ISBN en een duidelijk afleveringsadres.

CIP-gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Financiële

De financiële ontwikkeling van de universitaire bibliotheken van 1980 tot 1990. – Den Haag : RABIN. – (Rapport / RABIN, ISSN 0924-5944 ; 7)

Bevat: Dl. 1: De wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland : een overzicht / I.M. Tromp. Dl. 2: De financiële ontwikkeling van de universiteitsbibliotheken : een analyse / C.H.H. Plaizier

ISBN 90-72278-17-8

Trefw.: wetenschappelijke bibliotheken ; financiëring ; geschiedenis ; 1980-1990 / wetenschappelijke bibliotheken ; Nederland ; financiering

Ten geleide

Naar aanleiding van Kamervragen in februari 1990 kreeg de RABIN in augustus van dat jaar een brief van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, waarin deze de raad vroeg aandacht te besteden aan de eventuele gevolgen voor de universiteitsbibliotheken van de financiële situatie bij de universiteiten. Naar aanleiding hiervan heeft de raad najaar 1990 een enquête gehouden onder alle universiteitsbibliotheken in Nederland, waarin met name gevraagd werd naar de ontwikkelingen van de aanschafbudgetten in de afgelopen tien jaar. De hieruit verkregen gegevens zijn vervolgens in het kader van een stage uitgediept door de student bedrijfskunde aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, de heer C.H.H. Plaizier. De resultaten van zowel de enquête als het vervolgonderzoek zijn in het tweede deel van dit rapport verwerkt.

Het in Bijlage 2 weergegeven cijfermateriaal berust primair op de antwoorden van de Colleges van Bestuur en de bibliothecarissen op de enquête uit het eerste onderzoek. Voor een aantal universiteiten (EUR, KUB, KUN, RUL, RUU, TUD, UvA, VU) zijn deze antwoorden tijdens het vervolgonderzoek, middels interviews met de betreffende personen, geverifieerd en zonodig aangepast. Dit is niet gebeurd voor LUW, RUG, TUE en UT zodat de gegevens over deze instellingen uitsluitend gebaseerd zijn op de enquête. Daarnaast zijn enkele bronnen gebruikt genoemd in Bijlage 3.

Overigens past hier een duidelijke waarschuwing. Gezien de onderling sterk verschillende organisatie- en financieringsvormen van de universiteitsbibliotheken zijn de gegeven cijfers onderling niet goed vergelijkbaar. De vraagstelling van de enquête was ook juist daarom voorzichtig geformuleerd. Een zuiver kwantitatieve benadering van de cijfers, los van hun lokale achtergrond, zou dan ook onherroepelijk leiden tot een vertekend beeld. Ondanks deze tekortkoming leek publikatie van het cijfermateriaal toch interessant genoeg: een zo volledig beeld van UB-gegevens is niet eerder verschenen.

De RABIN staat borg voor een redelijk getrouwe weergave van de werkelijkheid. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het verslag berust verder geheel bij de heer Plaizier.

In maart 1991 zijn in een gesprek met minister Ritzen de resultaten van de enquête over de financiële positie van de universiteitsbibliotheken aan de orde geweest. Dit heeft geresulteerd in een nieuwe adviesaanvraag van de minister, waarin hij de raad vroeg nu meer kwalitatief, inhoudelijk, aandacht te besteden aan collectievorming en interbibliothecair

leenverkeer. Mede als voorbereiding op dit advies heeft de RABIN stafmedewerker mw. drs. I.M. Tromp een overzicht gemaakt van de wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland. De bedoeling was een beeld te schetsen van de ontwikkelingen die zich hierin de laatste jaren hebben voorgedaan en de problemen waar men mee te kampen heeft. Dit overzicht is voorafgaande aan het onderzoeksverslag als vóór-informatie in dit rapport opgenomen.

Dit eerste deel is niet zozeer bedoeld voor ingewijden in de materie, maar vooral voor een bredere groep van geïnteresseerden. Het veronderstelt dan ook betrekkelijk geringe kennis van het Nederlandse bibliotheekwezen bij de lezers.

Het onderzoeksverslag van de heer Plaizier geeft naar de mening van de raad een goed inzicht in de precare situatie waarin vooral de universiteitsbibliotheken zijn komen te verkeren. Aan deze situatie zal uiteraard aandacht worden besteed in het advies over het collectiebeleid in Nederland, dat de RABIN nog dit jaar hoopt uit te brengen. Maar daarnaast zal er vooral op lokaal niveau gewerkt moeten worden aan oplossingen voor de verslechterende situatie van de universitaire bibliotheekvoorziening. Dit klemmt te meer omdat er zich belangrijke veranderingen voordoen in gebruikersgroepen en gedrag patronen van gebruikers. Ook daarnaar wil de raad onderzoek doen, alsmede naar de consequenties van veranderende organisatievormen binnen de universiteiten.

Tenslotte wordt er in samenwerking met de HBO-raad en het Nederlands Bureau voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (NBBI) gewerkt aan een afzonderlijk onderzoek naar de bibliotheekvoorziening bij het hoger beroepsonderwijs. De raad beschouwt al deze onderzoeken als belangrijke elementen voor een samenhangend collectiebeleid, gericht op beheerste groei.

Den Haag, maart 1992

Inhoud

DEEL 1: De wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland: een overzicht door I.M. Tromp

1	Inleiding	9
2	Bibliotheken: typering en functies	11
	2.1 Universiteitsbibliotheken	11
	2.2 Zwaartepuntbibliotheken	13
	2.3 Koninklijke Bibliotheek	14
	2.4 Bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie	15
	2.5 Hogeschoolbibliotheken	15
3	Automatisering	17
4	Collectievorming	21
	4.1 Beheerste groei	21
	4.2 Coördinatie	21
	4.3 Weinig Gebruikte Literatuur	22
	4.4 Beheer oudere werken	23
5	Interbibliothecair leenverkeer	25
	5.1 Inleiding	25
	5.2 Netwerken	25
	5.3 (Snelle) Documentlevering	27
	5.4 Auteursrecht	29
	5.5 Tarifiering	29
6	Samenvatting en conclusie	31

DEEL 2: De financiële ontwikkeling van de universiteitsbibliotheken: een analyse door C.H.H. Plaizier

1	Inleiding	35
2	Aanleiding tot het onderzoek	37
3	Aanpak en probleemstelling	39

4	Financieringsstromen	41
4.1	De eerste stap: van ministerie naar universiteit	41
4.1.1	Rijksbijdrage	41
4.1.2	Overige overheidsfinanciering	42
4.2	Financieringsstromen anders dan van de overheid	42
4.3	De tweede stap: van universiteit naar UB	43
4.3.1	Grootte van de 'lump sum'	43
4.3.2	Financieringsvarianten	43
4.3.3	Gevolgen van de grote organisatorische verschillen voor het onderzoek	45
5	Aanschafbudgetten	47
5.1	Inleiding	47
5.2	Wetenschappelijke uitgevers	47
5.3	Bedrijfsvoering UB's	49
5.4	Factoren van invloed op de aanschafbudgetten	50
5.4.1	Prijsstijgingen	50
5.4.2	Groei van aanbod en vraag en nieuwe informatie- dragers	53
5.4.3	Valuta-effecten	54
5.4.4	Afschaffen van het 0%-tarief	56
5.4.5	Oude collecties	57
5.4.6	Automatisering	57
6	Samenvatting en conclusie	59
	Bijlage 1 Definiëring van enkele begrippen	61
	Bijlage 2 Grafieken en tabellen	63
	Bijlage 3 Bronnen	73
	AFKORTINGEN	77

Deel 1:

De wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland:
een overzicht door I.M. Tromp

1 Inleiding

De wetenschappelijke bibliotheekvoorziening is de laatste jaren flink in beweging en het einde hiervan is nog niet in zicht. Interne en externe factoren spelen hierbij een rol, die zowel bedreigingen als kansen vormen. De verschillende problemen en ontwikkelingen kunnen niet los van elkaar gezien worden. Bij de beleidsvorming is het van belang hiermee rekening te houden.

Om het inzicht in de problematiek te vergroten is dit beknopte overzicht gemaakt van de situatie in de wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland, waarin de problemen en ontwikkelingen op een rij worden gezet. Met name krijgen collectievorming en interbibliothecair leenverkeer (IBL) aandacht. Niet alleen de universiteitsbibliotheken en de zogenaamde zwaartepuntbibliotheken komen aan de orde, maar ook de bibliotheken van de hogescholen en de bibliotheken met een wetenschappelijke steunfunctie (WSF); ook zij leveren een bijdrage aan de wetenschappelijke informatievoorziening.

2 Bibliotheken: typering en functies

2.1 Universiteitsbibliotheken

De dertien universiteiten die Nederland rijk is hebben alle hun eigen bibliotheek (zie lijst met afkortingen achterin).

Naast een zogenaamde centrale of algemene bibliotheek (CB) bestaan er bij de oude universiteiten instituuts- en/of faculteitsbibliotheken (IB resp. FB), vaak kleine bibliotheken respectievelijk behorend bij een instituut of vakgroep (ook vakgroepsbibliotheek genoemd) en een faculteit. Bij de jongere universiteiten (KUB, KUN, RL, TUE, UT en VU) is de bibliotheek-voorziening meer centraal geregeld. In het vervolg zal over UB gesproken worden als het gaat om de totale bibliotheekvoorziening aan een universiteit (centrale bibliotheek + instituuts- en faculteitsbibliotheken). De veertiende universiteit, de Open Universiteit, heeft geen eigen bibliotheekvoorziening. De studenten zijn vooral aangewezen op de WSF-bibliotheken en de universiteitsbibliotheken.

In de nieuwe *Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW)* wordt een artikel gewijd aan de universitaire bibliotheekvoorziening. Volgens dit artikel staat de collectie van de bibliotheek ter beschikking van het onderwijs en de wetenschapsbeoefening aan de universiteit en van personen en instellingen buiten de universiteit. Daarnaast staat de collectie ook ten dienste van het interbibliothecair leenverkeer (IBL) (Wetsvoorstel WHW 1989, artikel 8.58). De mate waarin anderen dan de eigen studenten en medewerkers gebruik mogen maken van de collectie verschilt van UB tot UB (alleen raadpleging ter plaatse of ook lenen). Aanvankelijk was het gebruik van de bibliotheek in principe gratis, de laatste tijd gaan echter steeds meer UB's tarieven hanteren voor anderen dan de eigen gebruikers (via lenerspas bv.).

De universiteiten worden bekostigd door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (OW), uitgezonderd de Landbouwuniversiteit te Wageningen (LUW) die onder het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) valt. De universiteit bekostigt op haar beurt de universitaire bibliotheekvoorziening, deels via de centrale bibliotheek, deels via de faculteiten, afhankelijk van de mate van centralisatie van de bibliotheekvoorziening.

Bezuinigingen en veranderde inzichten hebben de afgelopen jaren geleid tot herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek

(TVC-operatie, informatisering, samenwerking tussen universiteiten en bedrijfsleven/contractonderzoek, onderzoeksscholen). Vakgroepen zijn opgeheven en op een aantal vakgebieden zijn verschillende universiteiten meer gaan samenwerken. Dit heeft ook gevolgen voor de bibliotheekvoorziening van een universiteit, met name op het gebied van collectievorming: samenvoeging en verhuizing van collecties en stopzetting van collectievorming op bepaalde vakgebieden. De bezuinigingen hebben ook gevolgen voor de bibliotheekbudgetten. Er is vooral bezuinigd op personeel, maar ook de aanschafbudgetten ontkomen niet aan kortingen. De bezuinigingen hebben in veel gevallen aanleiding gegeven tot *reorganisatie* van de bibliotheekvoorziening. De grote vlucht die het aantal instituutbibliotheken had genomen bij de oude universiteiten (decentralisatie) en de uitbreiding van het aantal lokale depots wordt sinds de jaren '80 aangepakt. Er vindt concentratie van instituutbibliotheken tot faculteits- of vakgebiedsbibliotheken plaats. Voor een aantal CB's vond nieuwbouw plaats of bestaan plannen tot nieuwbouw, waarbij rekening wordt gehouden met groeiende collecties en aantallen bezoekers. In plaats van een CB met een groot aantal grotere en kleinere IB's en FB's ziet men een meer geconcentreerde bibliotheekvoorziening ontstaan, bestaande uit een CB met enkele grotere FB's. De mate van centralisatie is verschillend van UB tot UB. In een aantal gevallen was er altijd al sprake van een sterke centrale rol van de CB (jongere universiteiten). In andere gevallen is er een proces naar meer centralisatie gaande dat om begrijpelijke redenen op verzet kan stuiten van de kant van de faculteiten (autonomie). De autonomie van de FB's is nog aanzienlijk: aanschafbudget deel van totale facultaire budget, eigen personeelsbeleid. De concentratie gaat gepaard met een centralisatie van diensten, zoals personeels- en financiële administratie, besteladministratie, catalogisering, automatisering. De FB's kunnen gebruik maken van deze diensten, wat goedkoper en efficiënter is dan het in stand houden van dergelijke diensten bij elke individuele bibliotheek. Op het gebied van collectievorming biedt centraal bestellen en catalogiseren een goede mogelijkheid tot coördinatie. De automatiseringsafdeling van de CB zorgt voor afstemming in systeemkeuze en vervult een belangrijke ondersteunende functie (centrale helpdesk functie). De bibliothecaris van de UB heeft een belangrijke taak in de coördinatie tussen de CB en de FB's en IB's.

Er tekent zich een scheiding af in centrale en decentrale taken:

centrale taken:

- helpdesk functie van de automatiseringsafdeling
- depotfunctie: de CB is de 'bewaarbibliotheek' van de universiteit, FB's en IB's stoten regelmatig collectiedelen af naar de CB

- bestellen
- catalogiseren
- onderwerpsontsluiting: in de toekomst waarschijnlijk één zogenaamde Basisclassificatie, al zullen in de praktijk veel FB's en IB's ook hun eigen onderwerpscodes blijven hanteren
- landelijk IBL

decentrale taken:

- collectievorming
- financiën, bewaking van budget
- plaatsing
- additionele onderwerpsontsluiting (diepergaand dan centrale ontsluiting)
- IBL binnen universiteit

Een platform voor overleg en coördinatie van de bibliothecarissen van alle UB's, de Koninklijke Bibliotheek (KB) en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) wordt gevormd door het *Samenwerkingsverband UKB*. Zaken waar de UKB zich mee bezighoudt zijn o.a. coördinatie van collectievorming en gemeenschappelijke onderwerpsontsluiting, retro-catalogisering en -conversie, statistiek en – sinds kort – leenrecht.

2.2 Zwaartepuntbibliotheken

De Koninklijke Bibliotheek (KB) te Den Haag en de bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (B-KNAW) te Amsterdam vormen samen met twee UB's, nl. die van de TU-Delft en die van de LU-Wageningen, de vier zogenaamde zwaartepuntbibliotheken. Minister Pais van Onderwijs en Wetenschappen heeft in 1978 deze vier bibliotheken als zodanig aangeduid.

Tot de zwaartepunttaken behoort in de eerste plaats het verzamelen en in stand houden van een uitgebreide en diepgaande collectie, o.a. van zgn. grijze literatuur en unica, op het als zwaartepunt toegewezen wetenschapsgebied. Dit zijn de geesteswetenschappen voor de KB, de (bio-)medische wetenschappen voor de B-KNAW, de technische wetenschappen voor Delft en de landbouwwetenschappen voor Wageningen. Daarnaast zijn speciale aandachtspunten van de zwaartepuntbibliotheken de depotfunctie, het opbouwen en bijhouden van een centrale catalogus (dit laatste niet bij de B-KNAW) en documentleverantie.

De zwaartepunttaken van de B-KNAW (ca. 3,5 miljoen gulden per jaar) en de B-TUD (bijna 11 miljoen gulden per jaar, bovenop het eigen budget afkomstig van de universiteit) worden rechtstreeks gefinancierd door het

ministerie van OW. Dit bekostigt ook de KB (totaal ca. 25 miljoen gulden per jaar). Het ministerie van LNV financiert de (B-)LUW.

In 1981 hebben drie van de vier zwaartepuntbibliotheken (B-KNAW, B-TUD en B-LUW) het *Samenwerkingsverband voor de nationale Literatuur- en Informatievoorziening in de bèta-sector (SALINFO)* opgericht. De KB was hierin vertegenwoordigt als waarnemer. Dit samenwerkingsverband heeft zich vooral beziggehouden met grijze literatuur en coördinatie van collectievorming, m.n. op het gebied van tijdschriften.

Eind 1990 heeft SALINFO plaats gemaakt voor het samenwerkingsverband van zwaartepuntbibliotheken *JUPITER*, waaraan de KB als volwaardig lid deelneemt. Als activiteiten worden in de oprichtingsverklaring genoemd: bevordering van de landelijke informatiedienstverlening, collectie-afstemming, documentleverantie, Nederlandse invoer in SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe) en andere gezamenlijke projecten. Tezelfdertijd is ook het samenwerkingsverband *Nationale Centrale Catalogus (NCC)* opgeheven, dat bestond uit de drie houders van een centrale catalogus (CC) KB, B-TUD en B-LUW.

Een groot deel van de taken van dit samenwerkingsverband, te weten de coördinerende taken en bevoegdheden met betrekking tot het beheer en de exploitatie van de NCC-database en met betrekking tot het landelijk IBL via het NCC/IBL-systeem, werden overgedragen aan de KB. De taken en bevoegdheden behorend bij de eigen circuits van de Centrale Landbouwcatalogus (CLC) en de Centrale Technische Catalogus (CTC) zijn in handen van respectievelijk de B-LUW en de B-TUD gebleven.

2.3 Koninklijke Bibliotheek

Bij Koninklijk Besluit van 7 september 1982 (Stb. 518) werd de Koninklijke Bibliotheek (KB) officieel de nationale bibliotheek. In het besluit worden de taken van de KB als nationale bibliotheek omschreven (landelijke taken). De belangrijkste zijn het uitoefenen van de nationale depot-functie en de zorg voor de nationale bibliografie, het in stand houden van centrale catalogi en het beheren van een wetenschappelijke collectie op het gebied van de geesteswetenschappen. De bedoeling is dat de KB een voortrekkersrol vervult in de ontwikkeling van een landelijk functioneel geheel van wetenschappelijke documentaire informatieverzorging, gericht op samenhang, samenwerking en taakverdeling.

In 1986 is bij Koninklijk Besluit van 24 oktober (Stb. 539) een nieuwe bestuurlijke structuur voor de KB ingevoerd in het kader van de verzelfstandiging van rijksdiensten. Voor de bestuurlijke verantwoordelijkheid werd een Algemeen Bestuurscollege (ABC) ingesteld, dat het algemene beleid moet vaststellen, m.n. dat gericht op de landelijke taken. Het ABC bestaat momenteel uit drie leden (benoemd bij Koninklijk

Besluit van 3 juli 1987, Stb. 339), maar kan maximaal vijf leden tellen. De bibliotheek staat in principe open voor iedereen ouder dan 17 jaar.

2.4 Bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie

In de jaren zeventig hebben 13 openbare, stads- en provinciale bibliotheken een zgn. wetenschappelijke steunfunctie (WSF) toegewezen gekregen (toen regionale steunfunctie geheten). Reden hiervoor was de gebrekkige bibliotheekvoorziening voor niet aan een universiteit studerende (o.a. HBO-en MO-studenten), een groep die sterk groeide, vooral toen hier de studenten van de Open Universiteit (OU) bijkwamen. Er dreigde overlast van deze gebruikers voor de UB's, die niet op deze groepen berekend waren. De bedoeling is dat de betreffende bibliotheken een min of meer wetenschappelijke collectie in stand houden, waarvan het niveau ligt tot aan het niveau van UB-materiaal voor wetenschappelijk onderzoek. De WSF-functie wordt tot dusver rechtstreeks gefinancierd door het ministerie van WVC. Voor 1992 is de WSF-subsidie teruggedraaid van 6 miljoen naar 5 miljoen gulden (= 16%). Niet uitgesloten is dat in de komende jaren de subsidie gedeeltelijk onder verantwoordelijkheid van de provinciale overheid gaat vallen (decentralisatie).

Onderling werken de WSF-bibliotheken samen op het gebied van IBL, collectievorming, conservering, statistiek enz. in de *Stichting Samenwerkingsverband bibliotheken met Wetenschappelijke Steunfunctie*. Door het WSF-bureau in Deventer wordt de samenwerking gecoördineerd.

2.5 Hogeschoolbibliotheken

Door fusering van zelfstandige HBO-opleidingen zijn in de afgelopen jaren zogenaamde hogescholen ontstaan, waarbij de opleidingen tot studierichtingen zijn geworden. De bibliotheeksituatie bij deze hogescholen verschilt onderling erg. In enkele gevallen zijn de bibliotheken van de verschillende richtingen samengevoegd, in veel gevallen hebben de studierichtingen hun eigen bibliotheek behouden. Samenvoeging van personele functies komt ook voor, bv. één hoofd voor de hele bibliotheekvoorziening van een hogeschool. Samengaan wordt vaak bemoeilijkt door bestaande cultuurverschillen.

Hogeschoolbibliotheken zijn primair bedoeld voor de eigen studenten en medewerkers van een hogeschool. De collectievorming is vooral onderwijsondersteunend. Voor aanvullende literatuur zijn studenten en medewerkers grotendeels op de WSF-bibliotheken aangewezen, terwijl in regio's waar een universiteitsbibliotheek aanwezig is, ook vaak daarop een beroep wordt gedaan. Verwacht wordt dat dit laatste ten gevolge van bezuinigingen op de WSF-functie nog zal toenemen.

Voor hun financiering zijn de hogescholen vooral afhankelijk van het ministerie van OW. Binnen de scholen is er over het algemeen sprake van financiële decentralisatie: elke studierichting heeft haar eigen budget, waaruit ook de bibliotheek betaald wordt.

Schema 1 Typen bibliotheken

bibliotheken	doelstelling	doelgroep	financiering
universiteits- bibliotheken	ondersteuning onderwijs/ onderzoek	studenten/ medewerkers universiteit, overigen	universiteit
zwaartepunt- bibliotheken	uitgebreide collectie/ dienstverlening op zwaartepunt- gebied	studenten, wetenschappers, bedrijfsleven, overigen	ministerie OW en LNV
hogeschool- bibliotheken	ondersteunig onderwijs/ onderzoek	studenten/ medewerkers hogeschool	hogeschool
WSF- bibliotheken	aanvullende (wetenschappelijke) collectie	HBO/OU/MO- studenten en overigen in regio	ministerie van WVC

3 Automatisering

Op het gebied van de automatisering werken de meeste wetenschappelijke bibliotheken samen in het samenwerkingsverband *PICA* (Project geïntegreerde Catalogus Automatisering). Het samenwerkingsverband heeft 12 deelnemers, nl. 10 UB's, de KB en sinds kort ook de B-KNAW. De bibliotheken van Delft, Eindhoven en Wageningen zijn geen lid van *PICA*. Gezien de deelnemers bestaat er een grote overlap tussen *PICA* en UKB.

In 1986 werd de Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering *PICA* opgericht. Het samenwerkingsverband bleef naast de stichting bestaan. In het stichtingsbestuur hebben, behalve vijf vertegenwoordigers van het samenwerkingsverband (waaronder de KB), ook drie vertegenwoordigers van het NBLC een plaats, daar inmiddels ook een aantal openbare en WSF-bibliotheken gebruik maken van één of meer *PICA*-systemen. Het bureau van de stichting is sinds 1989 in Leiden gevestigd. Sinds de start van het samenwerkingsverband in 1969 zijn er een Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogiseersysteem (GGC) en een systeem voor het interbibliothecair leenverkeer (NCC/IBL) operationeel geworden. Daarnaast heeft *PICA* een systeem ontwikkeld ter ondersteuning van lokale bibliotheekfuncties: acquisitie, opslag/uitleen en een online publiekscatalogus.

De bibliotheken van het samenwerkingsverband *PICA* maken alle gebruik van het centrale catalogiseersysteem, de GGC. Hiermee worden de volgende functies uitgevoerd:

- gemeenschappelijke catalogisering
- gemeenschappelijke thesaurering
- gemeenschappelijke onderwerpsontsluiting m.b.v. de Nederlandse Basisclassificatie (nog in beginfase)

In de regel draagt de CB zorg voor die bibliotheekfuncties die m.b.v. dit gemeenschappelijke systeem uitgevoerd worden.

De UB's van Delft, Eindhoven en Wageningen maken voor hun catalogisering geen gebruik van de GGC. Zij doen dat met hun eigen lokale systemen, respectievelijk *AUBID*, *VUBIS* en *AGRALIN*.

Alle *PICA*-leden nemen deel aan het IBL met behulp van het NCC/IBL-systeem. Hierover meer in hoofdstuk 5.

Binnen de afzonderlijke universiteiten werken de CB en de IB's/FB's over het algemeen met hetzelfde geautomatiseerde bibliotheeksysteem. Het hart van het systeem (minicomputer) staat in de CB of bij het Reken-

centrum. In de CB en de IB's/FB's staan werkstations die aan het centrale systeem gekoppeld zijn. Dit systeem ondersteunt in de regel de volgende bibliotheekfuncties:

- catalogus
- uitleenadministratie
- acquisitie
- tijdschriftenadministratie

Naast het bibliotheeksysteem hebben de bibliotheken meestal nog andere geautomatiseerde systemen in gebruik voor administratieve taken (personeels- en financiële administratie).

Schema 2 bibliotheeksystemen UB's, KB en B-KNAW

bibliotheken	aansluiting GGC/PICA	lokaal systeem
Amsterdam UvA	ja	eigen systeem
Amsterdam VU	ja	CLSI
Delft	nee	AUBID (DOBIS/LIBIS)
Eindhoven	nee	VUBIS
Enschede	ja	PICA
Groningen	ja	PICA
Leiden	ja	PICA
Maastricht	ja	PICA
Nijmegen	ja	PICA
Rotterdam	ja	PICA
Tilburg	ja	PICA
Utrecht	ja	PICA
Wageningen	nee	AGRALIN (MINISIS)
Koninklijke Bibliotheek	ja	PICA
KNAW	binnenkort	binnenkort PICA

De meeste leden van het samenwerkingsverband PICA hebben hun bibliotheekprocessen geautomatiseerd met het Lokale Bibliotheekstelsysteem (binnenkort LBS-3) van PICA. Alleen de UB's van Utrecht, Amsterdam UvA en VU benevens de niet-PICA leden Delft, Eindhoven en Wageningen maken gebruik van verschillende andere systemen. De kans bestaat dat hierin de komende jaren verandering zal komen: een aantal UB's is aan vernieuwing of update van hun systeem toe.

Netwerkvorming, zowel binnen de universiteiten, als naar buiten toe, gaat een steeds belangrijkere rol spelen. Via de universitaire netwerken heeft men toegang tot *SURFnet*, het landelijk netwerk voor wetenschappelijke instellingen. Met de komst van de universitaire netwerken en SURFnet verandert de communicatie binnen het universitaire circuit. Dit heeft consequenties voor de bibliotheekdiensten (raadplegen van catalogi en aanvragen op de werkplek; documentlevering). Zie hiervoor verder paragraaf 5.2.

4 Collectievorming

4.1 Beheerste groei

De collectievorming van de UB's wordt primair bepaald door de behoeften van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek en soms ook door historisch gegroeide situaties. De noodzaak tot bezuinigen en de enorme groei van het aantal publikaties dat verschijnt heeft geleid tot het besef dat het minder dan ooit mogelijk is te streven naar volledigheid bij de collectievorming.

Zowel de faculteiten als de CB moeten bezuinigen, wat de druk over en weer doet toenemen.

Er wordt op het ogenblik vanuit twee invalshoeken gewerkt aan een oplossing om te komen tot een beheerste groei: coördinatie van collectievorming (CvC) en deponering van weinig gebruikte literatuur (WGL).

4.2 Coördinatie

Wat betreft de wijze van coördinatie kan men verschil maken tussen monografieën en tijdschriften: monografieën worden geleend, niet gekopieerd. Daarom is vergaande coördinatie/concentratie (weinig exemplaren beschikbaar) daarbij minder wenselijk dan bij tijdschriften. Een uitgeleend boek is immers niet meer toegankelijk voor anderen. Bij tijdschriften is het meestal voldoende als de gebruiker een kopie van het benodigde artikel krijgt. Het tijdschrift blijft tegelijkertijd beschikbaar voor andere gebruikers.

Op verschillende niveaus is men in meer of mindere mate bezig met coördinatie op het gebied van collectievorming. Hieronder volgt een kort overzicht.

Universiteit

Coördinatie van collectievorming binnen de universiteit is nauwelijks op gestructureerde wijze geregeld, maar er vindt wel enige afstemming plaats tussen de CB en de FB's/IB's en tussen de IB's/FB's onderling:

- bij concentratie van instituutsbibliotheken vindt ontdebelling van collecties plaats
- onderling overleg bij aanschaf (op kleine schaal wordt geëxperimenteerd met profielvorming)
- een geautomatiseerde lokale catalogus en dito acquisitiesysteem zijn belangrijke hulpmiddelen bij het voorkomen van dubbele aanschaf

Lokaal/regionaal

Er is op lokaal en regionaal niveau op verschillende plaatsen sprake van netwerkvorming waar verschillende bibliotheektypen bij betrokken zijn. Dit kan leiden tot de mogelijkheid elkaars catalogi vanuit de eigen bibliotheek te raadplegen en tot afspraken over de toegankelijkheid van elkaars collecties. Coördinatie op collectievormingsgebied is hierbij echter nog niet erg van de grond gekomen.

Landelijk

Landelijke coördinatie vindt nog niet op grote schaal plaats, maar sinds begin jaren zeventig is men wel met de voorbereidingen bezig (1974: Coördinatieplan voor een aanvullende voorziening van buitenlandse wetenschappelijke literatuur, Rijkscommissie van Advies inzake het Bibliotheekwezen). In de jaren tachtig zijn in UKB-verband een aantal rapporten verschenen over Coördinatie van Collectievorming (CvC), zowel voor monografieën (CvC-M) als voor seriële publikaties (CvC-P). Daartoe is een eenduidige ontsluiting van de collecties in de Nederlandse wetenschappelijke bibliotheken nodig. Vanuit PICA is men begonnen met de ontwikkeling van een systeem voor Gemeenschappelijke Onderwerpsontsluiting (GOO). Hiervoor is een Basisclassificatie (BC) ontworpen (1989). In een aantal bibliotheken is men bij wijze van proef inmiddels met toepassing van de BC begonnen. Daarnaast is men in een aantal bibliotheken gestart met het tellen van de aangeschafte boektitels, aan de hand van de BC. De bedoeling is collectievormingsprofielen op te stellen, waarmee dan een overzicht van de huidige collectievorming in Nederland verkregen kan worden. Pas daarna kunnen daadwerkelijk afspraken over coördinatie gemaakt worden. Het grootste probleem hierbij zal waarschijnlijk zijn dat de belangen van de eigen universiteit (behoefte van onderwijs en onderzoek) en het gemeenschappelijke belang niet altijd sporen met taakverdeling.

In SALINFO-verband is men al eerder coördinatie in de praktijk toe gaan passen en wel op het gebied van tijdschriften. Men werkte hierbij met een zogenaamd sterrensysteem, waarbij met een ster in de NCC werd aangegeven wie verantwoordelijk is voor welke tijdschriften. JUPITER heeft als opvolger van SALINFO deze activiteit voortgezet en coördinatie ook in zijn activiteitenprogramma opgenomen. Afstemming van de activiteiten op dit terrein tussen JUPITER en UKB vindt plaats in de Stuurgroep CvC van de UKB.

4.3 Weinig gebruikte literatuur

Bij deponering van weinig gebruikte literatuur (WGL) kan gedacht worden aan één centraal depot voor oude en speciale literatuur die weinig gebruikt wordt. Denkbaar is ook een gespreid model, waarbij op

verschillende plaatsen depots voor WGL ingericht worden. Voor- en nadelen, zoals beveiliging en bereikbaarheid, moeten tegen elkaar afgewogen worden. Een minstens even groot probleem vormt het vaststellen van de gebruiksfrequentie, het ontwikkelen van criteria voor 'weinig gebruikt' en het opschonen van de collecties. Voorwaarde voor zowel coördinatie van collectievorming als centrale deponering van WGL is een goed functionerend IBL.

4.4 Beheer oudere werken

Vooraf de oude UB's hebben vaak omvangrijke collecties oudere werken (negentiende-eeuws en ouder): Amsterdam, Leiden, Utrecht, Groningen bv. Het beheer hiervan brengt speciale problemen met zich mee in de sfeer van bewaring en conservering, selectie/aanschaf, ontsluiting en beschikbaarstelling. Om te komen tot oplossingen voor de conserveringsproblematiek is het Coördinatiepunt Nationale Conservering (CNC) opgericht, waarin de KB en het Algemeen Rijksarchief (ARA) samenwerken. De ministeries van OW en WVC financieren het CNC. Beide ministeries hebben een verantwoordelijkheid op dit gebied: OW voor de wetenschappelijke bibliotheken (dus ook voor daar aanwezige oude collecties) en WVC voor het cultureel erfgoed in het algemeen. In het kader van een proefjaar zijn door het CNC een aantal projecten gestart. Een schade-inventariserend onderzoek is uitgevoerd in de collecties van de KB en het ARA en een aantal buitenlandse massabehandelingmethoden voor verzuurd papier zijn door middel van een literatuuronderzoek bekeken. Van beide onderzoeken is in 1991 een rapport verschenen. Op dit ogenblik lopen nog een aantal proefprojecten waarin enkele in Nederland toegepaste behandelingmethoden voor verzuurd papier getest worden op effectiviteit en bedrijfsmatige aspecten. Behalve dit proefjaar wil het CNC aandacht besteden aan preventie (o.a. voorlichting en kennisverspreiding), selectie en de ontwikkeling van een nationaal conserveringsprogramma. In dit kader kan ook genoemd worden het Deltaplan Cultuurbehoud van het ministerie van WVC. Het gaat in dit plan om het behoud van het cultureel erfgoed in Nederland. Het plan is overwegend gericht op collecties van musea, maar er wordt ook aandacht besteed aan papieren bestanden in bibliotheken en archieven. Door het WSF-samenwerkingsverband is een kwantitatieve inventarisatie uitgevoerd van het materiaal van voor 1901 aanwezig bij WSF-bibliotheken, uitgesplitst naar categorieën documenten. Deze inventarisatie moet als basis dienen voor een registratiesysteem (selectieve retroconversie/catalogisering) waarin kwaliteit en prioriteit t.a.v. conservering van materialen geregistreerd kan worden. (Centrale) deponering van WGL zou eveneens aan de oplossing van de conserveringsproblematiek een bijdrage kunnen leveren.

5 Interbibliothecair leenverkeer

5.1 Inleiding

Met het oog op toekomstige ontwikkelingen in het IBL kan een scheiding aangebracht worden tussen lenen en leveren. Bij lenen gaat het om het 'uitlenen' van een document als geheel (meestal monografieën) dat ook weer teruggezonden wordt (tweerichtingsverkeer). Bij levering gaat het om het 'leveren' van kopieën, het gevraagde wordt niet meer teruggestuurd (éénrichtingsverkeer). De term interbibliothecair leenverkeer (IBL) wordt hier gebruikt voor het geheel van lenen en leveren.

Zowel bij uitleen als levering treden knelpunten op:

- leveringsgarantie (verplicht of vrijblijvend?)
- verdeelsleutel en rangschikking van leverende bibliotheken
- tarifiering

Bij het lenen van boeken heeft men te maken met twee tegengestelde belangen: dat van de externe aanvrager en dat van de bezoeker aan de balie. Een via het IBL uitgeleend boek is vaak lange tijd niet beschikbaar voor de bezoeker.

Technologische mogelijkheden hebben de groei van IBL-netwerken en het leenverkeer sterk gestimuleerd. Vooral de mogelijkheid om in de eigen bibliotheek de catalogi van andere bibliotheken te kunnen raadplegen heeft hieraan bijgedragen. In het algemeen streeft men ernaar leen-aanvragen eerst lokaal, dan regionaal en pas in laatste instantie landelijk af te handelen.

In de hierna volgende paragraaf over netwerken gaat het om interbibliothecair leenverkeer in het algemeen, dus lenen en leveren.

5.2 Netwerken

Universiteit

Via het universitaire netwerk is de centrale UB-catalogus te raadplegen, waarin te zien is welke bibliotheek een gevraagd document in zijn bezit heeft. Vaak kan het boek ook direct elektronisch aangevraagd worden, waarna het via de (interne) postdienst geleverd wordt of door de aanvrager afgehaald moet worden.

Lokaal/regionaal/provinciaal

Ook op lokaal en regionaal niveau bestaan netwerken. Hierin participeren vaak verschillende typen bibliotheken, zoals UB's, OB's, WSF-bibliotheken, Provinciale Bibliotheekcentrales en hogeschoolbibliotheken.

De op het netwerk aangesloten bibliotheken kunnen in elkaars catalogus kijken en (in de toekomst) direct aanvragen bij elkaar indienen. Enkele voorbeelden zijn ADAM-net (twee UB's, de OB en enkele andere wetenschappelijke bibliotheken in Amsterdam), ROBIN (OB en UB in Rotterdam) en LINK (Limburgs Informatie Netwerk Koppeling-project: OB's, hogeschoolbibliotheken, UB en Stadsbibliotheek Maastricht). Bij dergelijke regionale projecten is het uitgangspunt dat men eerst binnen de regio aan de informatiebehoefte van de inwoners wil voldoen, alvorens 'het land in te gaan'. Het gevraagde materiaal kan via de bibliotheek geleverd worden (post, fax, elektronisch) of moet door de gebruiker zelf afgehaald worden.

Landelijk

Het landelijk IBL vindt plaats m.b.v. het NCC/IBL-systeem van PICA. De basis hiervoor wordt gevormd door de Nederlandse Centrale Catalogus (NCC), bestaande uit een periodiekengedeelte (NCC-P) en een monografieëngedeelte (NCC-M). De NCC is voortgekomen uit drie bestaande CC's in Nederland: de Centrale Catalogus voor boeken en tijdschriften in de KB (CC en CCP), de Centrale Technische Catalogus (CTC) bij de B-TUD en de Centrale Landbouwcatalogus (CLC) bij de B-LUW. De NCC wordt 'gevoed' vanuit de GGC (zie hoofdstuk 3), de CTC en de CLC (de beide laatste leveren alleen periodiekegegevens: Delft rechtstreeks, Wageningen m.b.v. magneetbanden). M.b.v. het NCC/IBL-systeem is het mogelijk de NCC te raadplegen en aanvragen te doen. De gevraagde documenten worden nog grotendeels per post geleverd. Daarnaast is levering van kopieën ook per fax mogelijk. In de toekomst zal elektronische levering een grotere rol gaan spelen.

Binnen SURFnet (landelijk netwerk voor wetenschappelijke instellingen) wordt in de nabije toekomst door PICA het zogenaamde *Open Bibliotheek Netwerk (OBN)* gerealiseerd. Hierdoor wordt het mogelijk voor aangesloten bibliotheken om direct elkaars catalogi te raadplegen en te zijner tijd ook aanvragen bij elkaar te plaatsen. Voorlopig gaat het alleen om PICA-bibliotheken, er wordt echter naar gestreefd in de toekomst ook niet PICA-bibliotheken aan te sluiten.

Wel landelijk, maar beperkt tot bepaalde vakgebieden, zijn het AUBID-netwerk van de B-TUD, gebaseerd op de CTC, en het AGRALIN-netwerk van de B-LUW, gebaseerd op de CLC. Deze netwerken vormen eigen circuits, respectievelijk op technisch en landbouwkundig gebied.

Bibliotheken kunnen via directe aansluitingen op AUBID en AGRALIN respectievelijk de CTC en de CLC raadplegen en aanvragen plaatsen.

Europees/internationaal

Vergelijkbaar met Surfnet in Nederland zijn er in andere landen ook dergelijke research-netwerken, bv. JANET in Engeland, DFN in Duitsland en REUNIR in Frankrijk. Naast gebruik voor onderwijs en onderzoek kunnen deze netwerken ook gebruikt worden voor documentaire informatievoorziening: raadplegen van bibliotheekcatalogi vanaf de werkplek, interbibliothecair leenverkeer, in de toekomst snelle documentlevering. Op Europees niveau zijn de researchnetwerken in de verschillende landen met elkaar verbonden in het European Academic Research Network (EARN). In Amerika worden de regionale netwerken met elkaar verbonden door Internet.

Specifiek op bibliotheekgebied is het *ION-project*, dat gesponsord wordt door de EG. Geprobeerd wordt nationale bibliotheeknetwerken aan elkaar te koppelen (PICA, LASER in Engeland, SDB-SUNIST in Frankrijk), om op die manier tot een snel en efficiënt IBL tussen de drie landen te komen.

5.3 (Snelle) documentlevering

Belangrijke leveranciers van documenten in Nederland zijn de bibliotheken van de KNAW (bio-medische literatuur), de TUD (technische literatuur), de LUW (landbouwliteratuur) en de Medische Faculteit van de Erasmus Universiteit. Naast deelnemer aan het NCC/IBL-systeem is de B-KNAW één van de leveranciers van de Duitse host DIMDI. Ook is de bibliotheek begonnen met een project, waarbij alle tijdschriften van de KNAW fulltext op beeldplaat gezet zullen worden, te beginnen met de meest gevraagde. Voorlopig zullen de titels op titelwoord ontsloten worden, later zal er ook een trefwoordenindex komen. De gevraagde artikelen zullen vanaf deze beeldplaat geleverd worden.

De bibliotheek van de TUD participeert eveneens in het NCC/IBL, maar biedt daarnaast aan belangstellenden (bedrijven) de mogelijkheid tot een online verbinding met AUBID. Hiermee kan men de CTC raadplegen en online aanvragen doen, die vervolgens per post of fax geleverd worden. De B-TUD is ook de officiële agent van NTIS (National Technical Information Service) voor de Benelux. Zij verzorgt de levering van Nederlandse rapporten aan NTIS, die deze invoert in de database. Op aanvraag levert Delft kopieën van rapporten die in de NTIS-database opgenomen zijn.

Naast deelname aan het NCC/IBL heeft de Medische Faculteit van de EUR een project opgezet samen met de tele-informatiedienst MediMatica in Rotterdam. Afnemers kunnen via deze dienst artikelen bestellen die door de Medische Bibliotheek geleverd worden.

Na een lange aanlooptijd is in 1991 het *ADONIS-project* op commerciële basis van start gegaan. ADONIS is een documentleveringsdienst opgezet door een aantal uitgevers (BSP, Elsevier, Pergamon, Springer Verlag). Een belangrijke doelstelling van het project is het veiligstellen van de vergoedingen voor auteursrecht. Abonnees op ADONIS krijgen periodiek een CD-ROM met de volledige tekst van artikelen, met name op farmaceutisch gebied, die ontsloten zijn met behulp van indexen. Deze artikelen kunnen vanaf de CD-ROM geprint worden, waarbij het systeem het gebruik registreert. De abonnees zenden periodiek een schijf met deze gegevens naar het ADONIS-kantoor in Amsterdam, waarna een rekening volgt. In de gehanteerde tarieven is een vergoeding voor de auteursrechten opgenomen.

Met de mogelijkheid tot levering per fax zijn er 'snelle circuits' naast het traditionele IBL-circuit per post ontstaan. In de toekomst zal er ook in toenemende mate elektronisch geleverd gaan worden, via netwerken. Twee projectplannen voor snelle documentlevering, beide van begin 1991, moeten hier genoemd worden: het PICA-plan voor snelle documentlevering en het JUPITER-plan voor de levering van tijdschriftenliteratuur. Beide hebben als doelstelling een snelle en gegarandeerde levering van documenten. Beide willen voor het zoeken en aanvragen gebruik maken van het bestaande NCC/IBL-circuit. Het PICA-plan gaat uit van elektronische levering via SURFnet, terwijl JUPITER dit per fax wil doen.

De belangrijkste verschillen tussen beide plannen betreffen de deelnemers en de collectie waaruit geleverd gaat worden. Dit hangt samen met het feit dat niet alle JUPITER-bibliotheken deel uitmaken van PICA, terwijl het PICA-plan zich – aanvankelijk – alleen richtte op PICA-deelnemers. Zodoende vallen de collecties van Delft, Wageningen en de KNAW buiten het PICA-plan. Pica wil voorlopig gaan werken met een kerncollectie van 6000 tijdschriften (aanwezig bij PICA-bibliotheken), geselecteerd op basis van aanvraagfrequentie. De bedoeling is één of meer bestanden van fulltext inhoudsopgaven van deze tijdschriften op te zetten (Online contents: KB, B-KUB). JUPITER gaat voorlopig uit van een collectie van 30.000 voor Nederland unieke lopende tijdschriften. Inmiddels is men tot een vorm van samenwerking gekomen, waarbij JUPITER mee gaat doen met het PICA-plan.

Belangrijke buitenlandse documentleveranciers zijn het *British Library Document Supply Centre*, dat zijn diensten wereldwijd aanbiedt en het Franse *INIST*. Elektronisch aanvragen is mogelijk, waarna het gevraagde document geleverd wordt. In dit kader is ook het boven al genoemde Duitse *DIMDI* (medische informatie) van belang en *NTIS* (m.n. rapport-literatuur) in de Verenigde Staten.

5.4 Auteursrecht

De snelle ontwikkeling van documentleverantie gaat gepaard met auteursrechtelijke problemen en onduidelijkheden. Zolang het om levering per post of fax gaat van één exemplaar van een artikel voor eigen oefening of gebruik door de aanvrager is dit toegestaan op basis van artikel 16B van de Auteurswet. Leveren uit een bestand van elektronisch opgeslagen fulltext artikelen valt naar de mening van de uitgevers buiten de mogelijkheden van de wet. In dit geval zou er een vergoeding aan de auteursrechthebbers betaald moeten worden. Het is onvermijdelijk dat men in de toekomst meer aandacht aan de auteursrechtelijke aspecten zal gaan besteden.

Er is een kans dat in de toekomst het *leenrecht* een rol zal gaan spelen in de wetenschappelijke bibliotheekwereld (tot nu toe was dit slechts beperkt tot de openbare bibliotheken). Als er een auteursrechtelijk geregeld leenrecht komt zal dit voor uitleningen in alle typen bibliotheken gaan gelden. De discussie hierover is nog gaande. Argumenten om wetenschappelijke bibliotheken buiten een leenrechtregeling te houden zijn te vinden in het feit dat een groot deel van de opbrengst naar het buitenland zou wegvloeien en de auteurs van wetenschappelijke boeken veelal niet van de opbrengst van hun boeken hoeven te leven.

5.5 Tarifiering

Tarifiering komt de laatste jaren in de bibliotheekwereld steeds meer in de belangstelling te staan. Enerzijds worden er voor verschillende diensten al tarieven geheven, anderzijds staat het onderwerp volop ter discussie.

Enkele vragen hierbij zijn:

- voor welke diensten moet betaald worden? Het uitgangspunt dat de gehele bibliotheekvoorziening vrijwel gratis zou moeten zijn wordt steeds meer verlaten. De gebruiker moet voor een aantal diensten betalen. Voorbeelden van diensten waarvoor nu al tarieven gehanteerd worden zijn: IBL, documentlevering, online literatuuronderzoek, lenerspassen
- wie moeten er betalen? Vaak wordt er verschil gemaakt tussen de 'eigen' gebruikers (primaire doelgroep) en derden. Vb: steeds meer UB's vragen aan derden geld voor een lenerspas, terwijl de eigen studenten en medewerkers deze nog gratis krijgen. Ook komt het voor dat de tarieven voor derden hoger zijn dan voor de eigen gebruikers
- uniformering van tarieven mogelijk en wenselijk? Binnen groepen van bibliotheken probeert men tot uniforme tarieven te komen, bv. binnen UKB- en binnen WSF-verband

Duidelijk is dat de druk op de bibliotheekbudgetten een belangrijke rol speelt hierin (stijgende prijzen van literatuur, bezuinigingen). Door het hanteren van tarieven probeert men (een deel van) de gemaakte kosten terug te verdienen.

Voor een uitvoerige behandeling van het onderwerp wordt verwezen naar RABIN-Rapport 10 over de bekostiging van bibliotheekdiensten, dat binnenkort verschijnt.

6 Samenvatting en conclusie

Met het voorgaande is beoogd een overzicht te geven van de wetenschappelijke bibliotheekvoorziening op dit ogenblik.

Duidelijk is dat allerlei factoren, zowel binnen als buiten de bibliotheken, geleid hebben en nog leiden tot veranderingen in de wetenschappelijke bibliotheekvoorziening. Bezuinigingen en veranderingen in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek hebben gevolgen voor de bibliotheekvoorziening van de universiteiten, met name voor de collectievorming. Bezuinigingen treffen ook de WSF-bibliotheken, wat merkbaar zal zijn bij de

UB's in de vorm van een toenemende stroom van o.a. HBO-studenten. Andere factoren betreffen het toenemende aanbod van informatie, de steeds hogere prijzen van m.n. tijdschriftabonnementen, ruimtegebrek en het probleem van het fysieke verval van het materiaal.

Onder invloed van bezuinigingen en een streven naar meer efficiëntie is binnen de UB's sprake van een verdergaande centralisatie: opheffing en samenvoeging van faculteits- en instituutbibliotheken, een groter accent op centrale dienstverlening vanuit de centrale bibliotheek.

Een zeer belangrijke factor is de zich ontwikkelende technologie.

Met behulp van technologische middelen is het mogelijk een aantal bedreigingen enigszins het hoofd te bieden en tot een verbetering van de dienstverlening te komen. Beheerste groei (bibliotheken kunnen niet alles in huis hebben) probeert men te bereiken door coördinatie op het gebied van de collectievorming. Het is de bedoeling dat landelijk collectievormingsprofielen opgesteld worden, waarna afspraken over coördinatie gemaakt moeten worden. Het (centraal) deponeren van weinig gebruikte literatuur is een andere mogelijkheid die onderzocht wordt. Voor beide methoden is (re)organisatie en automatisering van belang.

Naast coördinatie van collectievorming is een goed functionerend inter-bibliothecair leenverkeer vereist, gekoppeld aan een goede ontsluiting van het materiaal. Met het oog op de toekomst (snelle elektronische documentlevering) wordt een onderscheid in lenen (tweerichtingsverkeer) en leveren (éénrichtingsverkeer) steeds meer opportuun. Voor monografieën (lenen) is vergaande coördinatie/concentratie minder gewenst. Boeken moeten in meer exemplaren aanwezig zijn, daar een uitgeleend boek tijdelijk niet beschikbaar is. Netwerkvorming speelt een belangrijke rol hierbij: raadpleging op één plek van catalogi van verschillende bibliotheken biedt de mogelijkheid een aanvrager zonodig door te verwijzen (regionaal, maar ook landelijk: OBN).

Het leveren van kopieën van bv. tijdschriftartikelen is minder afstandsgebonden. Ook kan er verdergaand gecoördineerd/geconcentreerd worden, daar het originele document beschikbaar blijft. De snelheid waarmee geleverd wordt zal steeds belangrijker worden, vooral in de sfeer van tijdschriftartikelen op β -gebied (vraag o.a. uit bedrijfsleven en in gezondheidszorg). Er liggen verschillende plannen voor snelle documentlevering die men probeert op elkaar af te stemmen om het naast elkaar ontstaan van meer circuits te voorkomen.

De technologie is niet de beperkende factor bij het oplossen van de problemen. Moeilijker is het te komen tot goede afspraken op organisatorisch, bestuurlijk en beheersmatig gebied door de vaak tegenstrijdige belangen van de verschillende betrokkenen. Ook zal er een goede regeling van de auteursrechtelijke aspecten moeten komen.

Deel 2:

De financiële ontwikkeling van de universiteitsbibliotheken:
een analyse door C.H.H. Plaizier

1 Inleiding

In dit onderzoeksverslag worden de resultaten weergegeven van twee onderzoeken naar de financiële situatie van de universiteitsbibliotheken. De gegevens uit het eerste onderzoek, dat bestond uit een enquête onder de universiteitsbibliotheken, worden in het tweede onderzoek verder uitgediept. Dit vervolgonderzoek is uitgevoerd door C.H.H. Plaizier, student bedrijfskunde aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, in het kader van een stage.

Evenals het eerste onderzoek pretendeert ook dit vervolgonderzoek geen antwoord te geven op alle vragen die met betrekking tot de financiële situatie van de UB's gesteld kunnen worden. Gezien de beperkte tijd die er voor het onderzoek beschikbaar was, zal met een zo nauwkeurig mogelijke analyse volstaan moeten worden.

Het onderzoek van de heer Plaizier werd begeleid door een commissie waarin zitting hadden: dr. J.H. de Swart, bibliothecaris van de Vrije Universiteit in Amsterdam, dr. J.L.L.J. Wieërs, voormalig bibliothecaris van de Katholieke Universiteit Brabant en drs. ir. R.W. de Groot van de faculteit Bedrijfskunde van de Erasmus Universiteit. Vanuit de RABIN werd de nodige ondersteuning gegeven door dr. R.L. Schuursma, bibliothecaris van de Erasmus Universiteit. De 'dagelijkse' begeleiding werd verzorgd door mw. drs. I.M. Tromp, stafmedewerker bij de RABIN.

2 Aanleiding tot het onderzoek

In het Wetenschapsbudget 1990 (21 306, nrs. 1-2, pag. 38) staat dat in de universiteitsbibliotheken (UB's) de laatste jaren maatregelen zijn genomen gericht op kostenverlaging, automatisering, efficiëncyverhoging en verbeterde dienstverlening. Dit heeft gevolgen voor de aanschafbudgetten gehad. Naar aanleiding van deze passage in het Wetenschapsbudget 1990 heeft het Tweede Kamerlid Valk (PvdA) vragen gesteld over de gevolgen van automatisering in de UB's voor de aanschafbudgetten (19e uitgebreide commissievergadering van de commissie voor het wetenschapsbeleid, 12-02-1990).

De heer Valk vond het zorgwekkend dat de automatisering van de UB's ten koste zou gaan van de aanschafbudgetten en vroeg de minister of hij het daar mee eens was en of dit een tijdelijke zaak zou zijn. Minister Ritzen antwoordde dat de automatiseringsinspanningen van de UB's inderdaad tot een vermindering van de aanschaf hebben geleid omdat alles uit één budget moest komen.

In een brief van 03-08-1990 vroeg de minister naar aanleiding hiervan de aandacht van de RABIN voor de eventuele gevolgen voor de universiteitsbibliotheken van de financiële situatie bij de universiteiten en hogescholen. De minister legt in zijn vraag geen relatie met automatisering. In het onderzoek dat naar aanleiding van de adviesaanvraag in opdracht van de Raad is ingesteld, is de automatisering echter wel betrokken.

Begin oktober 1990 heeft de RABIN aan de Colleges van Bestuur en de bibliothecarissen van de dertien Nederlandse universiteiten een enquête toegestuurd, waarin gevraagd wordt naar de financiële ontwikkelingen rond het universitaire bibliotheekbezit in de laatste 10 jaar en de mogelijke oorzaken hiervan. Eind februari 1991 waren van alle universiteiten de antwoorden binnen.

De uit de enquête verkregen gegevens bleken, hoewel interessant, moeilijk vergelijkbaar en incompleet te zijn. Toch waren wel enkele voorzichtige conclusies te trekken. De aanschafbudgetten van vrijwel alle universiteitsbibliotheken waren in de onderzochte periode gestegen, echter niet in voldoende mate om de aanschaf op peil te houden. Oorzaken hiervan zijn de toename van het literatuuraanbod en de vraag en de vooral voor tijdschriften sterk gestegen prijzen, waarvoor in het algemeen geen prijscompensatie werd gegeven. Ook bleek dat slechts drie universiteitsbibliotheken een duidelijk verband aanwezig achten tussen de stijging van

de uitgaven ten behoeve van de automatisering en de ontwikkeling van de aanschafbudgetten. De overige universiteitsbibliotheken ontkenden een dergelijk verband of konden het niet aantonen (brief aan minister Ritzen van 01-03-1991, 91.0228 HWO). Omdat de enquête niet tot een geheel bevredigend resultaat had geleid heeft de RABIN het wenselijk geacht het onderzoek verder uit te diepen om zo tot een completer beeld van de financiële situatie bij de UB's te komen. Het onderhavige rapport is het verslag van dit vervolgonderzoek.

Eerst zal worden aangegeven hoe de geldstromen van het ministerie van OW via het College van Bestuur (CvB) bij de UB terecht komen. Ook enkele ontwikkelingen in de UB-wereld zullen hier aan bod komen. Daarna zal worden ingegaan op de factoren die van invloed waren op de ontwikkeling van de aanschafbudgetten. In Bijlage 2 tenslotte, zullen enkele cijfers in tabellen en grafieken weergegeven worden.

3 Aanpak en probleemstelling

Uitgangspunt van het onderzoek waren de gegevens die er al lagen uit het bovengenoemde onderzoek naar de financiële situatie van de UB's in de jaren '80-'89. Getracht is deze van hun dubbelzinnigheid te ontdoen door gericht opheldering te vragen aan de bibliothecarissen en enige literatuur erop na te slaan. De aanpak bestond derhalve uit een deel face-to-face interviews en een deel 'desk research'. Gesproken is achtereenvolgens met de bibliothecarissen van KUB, VU, RUU, UvA, RUL, EUR en TUD. Om met alle universiteitsbibliothecarissen te gaan praten leek, gegeven de tijd, te ambitieus.

Verder vonden er gesprekken plaats met het ministerie van OW, de tijdschriftenintermediair Swets & Zeitlinger en een stafmedewerker van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT). Met OW werd gesproken om een beeld te krijgen van de financiële stromen van het ministerie naar de universiteiten.

Swets & Zeitlinger werd benaderd om een idee te krijgen van de manier waarop men van uitgeverkant tegen de problematiek aankijkt. Met de medewerker van de AWT werd gesproken over een gelijktijdig met het eerste onderzoek van de RABIN verschenen studie van destijds nog de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid (RAWB), getiteld 'De geesteswetenschappen in Nederland' (december 1990). Hierin werd eveneens aandacht besteed aan de aanschaf(budgetten) van universiteitsbibliotheken. Het beeld dat uit deze studie naar voren kwam, strookte niet geheel met de conclusies uit de RABIN-enquête.

Bij het onderzoek is uitgegaan van de volgende probleemstelling:

'Hoe heeft zich in de jaren '80-'90 de financiële situatie bij de universiteitsbibliotheken ontwikkeld, met name voor wat betreft de aanschafbudgetten?'

De probleemstelling werd opgesplitst in de volgende (sub)vragen:

- * Hoe verlopen de financieringsstromen van het ministerie van OW naar de universiteiten?
- * Hoe verlopen de financieringsstromen van de universiteit naar de UB? Gebeurt dit als 'lump sum' of zijn er aanwijsbare budgetten? Hoe wordt een budget vastgesteld en door wie? Zijn er ontwikkelingen gaande?
- * Is de huidige UB nog te vergelijken met de UB van tien jaar terug of hebben er significante veranderingen plaats gevonden?

- * Zijn als mogelijke factoren van een veranderde situatie aan te wijzen:
 1. Bezuinigingen van OW? Van de Universiteit?
 2. Het achterwege blijven/onvoldoende geven van (valuta)-prijscompensatie?
 3. Sterkere toename van het literatuuraanbod en/of de vraag?
 4. Nieuwe dure media?

- * Hoe ontwikkelden zich de afgelopen 10 jaar de prijzen van periodieken en monografieën?

- * Hoe waren de afgelopen 10 jaar de koersontwikkelingen van de dollar en het pond? Wat was de invloed hiervan op de aanschafbudgetten?

- * Welke maatregelen zijn er genomen voor het opvangen van een eventuele verslechterde situatie wat betreft de aanschafbudgetten?

4 Financieringsstromen

4.1 De eerste stap: van ministerie naar universiteit

4.1.1 *Rijksbijdrage*

Van de dertien Nederlandse universiteiten vallen er twaalf onder het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. De Landbouwuniversiteit Wageningen (LUW) wordt bekostigd door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. In dit hoofdstuk wordt alleen aandacht besteed aan de universiteiten die onder OW vallen.

De belangrijkste bron van financiering van universiteiten vormt de Rijksbijdrage. Deze Rijksbijdrage, die afkomstig is van verschillende directies van OW, wordt vastgesteld aan de hand van een normbedrag per wetenschappelijk personeelslid. Hierbij vindt een afweging plaats tussen wetenschappelijk personeel voor onderwijs en voor onderzoek. De aantallen wetenschappelijk onderwijspersoneel zijn gerelateerd aan de studentenaantallen op de betreffende universiteit. Tegenwoordig wordt ook het rendement van de studenten meegewogen bij de vaststelling van de Rijksbijdrage.

De Rijksbijdrage is een 'lump sum' bedrag. Dit houdt in dat men van overheidswege niet specificeert waaraan de verstrekte bijdrage besteed moet worden. Dit wordt overgelaten aan het inzicht van het College van Bestuur. Het bedrag is wel opgedeeld in een deel 'personele lasten' en een deel 'overige lasten' maar dit is slechts een richtlijn; het College hoeft zich hieraan niet te houden.

De Rijksbijdrage moet worden aangevraagd door de universiteit zelf. Dit gebeurt door het indienen van een begroting op basis van de genoemde toetsingscriteria. Na een grondige doorlichting en aanpassing door de accountants van het ministerie en na goedkeuring door de Staten Generaal wordt de bijdrage verstrekt. Dit gebeurt niet per jaar maar per maand.

De Rijksbijdrage is gedurende de jaren '80 opgehoogd met 1 à 2% prijscompensatie en inflatiecorrectie per jaar. Het percentage bleef immer onder de stijging van het jaarlijkse prijsindexcijfer. Sinds 1990 is het ministerie van OW geheel gestopt met het verstrekken van prijscompensatie of inflatiecorrectie. De totale Rijksbijdrage bedroeg in 1980 3,5 miljard en in 1989 3,32 miljard, een daling van ruim 5% (Kamerstuk 15 800 en 20 800). Deze daling is het gevolg van de grote bezuinigingsoperaties gedurende de jaren '80. Het studentenaantal daarentegen nam in dezelfde periode met 20,65% toe.

De Rijksuniversiteit Limburg is niet in het onderzoek betrokken, wegens een geweldige groei gedurende de jaren '80. Het trekken van vergelijkingen heeft hier geen zin. Voor een overzicht van de groei of afname van Rijksbijdragen en studentenaantallen per universiteit wordt naar de bijlagen verwezen.

4.1.2 *Overige overheidsfinanciering*

Naast de Rijksbijdrage kan een universiteit ook specifiek te besteden gelden ontvangen. Bijvoorbeeld bijdragen ter realisatie van investeringsprojecten. De hoogten van bijdragen hiervoor worden project voor project vastgesteld met behulp van de 'Intentionele Investeringschema's' (IIS). Bijdragen voor investeringsprojecten verkrijgt men alleen op aanvraag van het College van Bestuur. Dit geldt ook voor een ander soort bijdragen, de intentionele apparatuurbestedingen die via het 'Intentioneel Apparaat Schema' (IAS) verdeeld worden. Mochten er projecten zijn die niet in één van beide schema's passen, dan kan men hiervoor aparte aanvragen bij het ministerie indienen. Honorering van dergelijke aanvragen komt echter steeds minder voor door de voortdurende bezuinigingen en ombuigingen.

Tenslotte ontvangt een universiteit ook nog collegegelden en aparte vergoedingen voor zeer speciale, vaak medische, faculteiten of opleidingen.

Rechtstreekse geldstromen van het ministerie naar een UB komen slechts incidenteel voor ten behoeve van projecten. De enige structurele rechtstreekse geldstroom is de financiering van de landelijke taken van de universiteitsbibliotheek van Delft.

4.2 **Financieringsstromen anders dan van de overheid**

De bovengenoemde geldstromen vallen alle onder wat men noemt 'de eerste geldstroom'. Naast deze eerste geldstroom is er ook sprake van een tweede en een derde geldstroom. Onder de tweede geldstroom worden de gelden verstaan van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). De bijdrage die verstrekt wordt is meestal alleen bedoeld voor de bekostiging van het onderzoekspersoneel.

Onder de derde geldstroom rekent men alles wat niet onder de eerste of tweede geldstroom valt. Veelal zullen dit gelden afkomstig uit het bedrijfsleven zijn. De besteding van de derde geldstroom is zo gedifferentieerd dat het opsommen hiervan een onmogelijke taak is. Wel is duidelijk geworden dat de derde geldstroom, behoudens bij de technische universiteiten, de RUG en de KUB, nauwelijks aangewend wordt voor collectievorming door de bibliotheken.

4.3 De tweede stap: van universiteit naar UB

De dertien universiteiten die Nederland rijk is hebben alle hun eigen bibliotheek. De primaire functie van die bibliotheken is ondersteuning van onderzoek en onderwijs aan de eigen universiteit. De primaire doelgroep bestaat dan ook uit de medewerkers en studenten van de universiteit. Daarnaast wordt de collectie, o.a. via het interbibliothecair leenverkeer (IBL), ter beschikking gesteld aan medewerkers en studenten van andere universiteiten. Tevens staat de UB (soms tegen een kleine vergoeding voor een lenerspas) open voor derden. Hierdoor doen ook HBO-studenten en het bedrijfsleven steeds vaker een beroep op de UB-collectie.

De UB ontvangt voor de uitvoering van haar taak een 'lump sum' van de universiteit, na het indienen van een begroting hiervoor bij het CvB. Zowel de grootte van deze 'lump sum', als wat er van deze 'lump sum' betaald moet worden, bleek sterk te verschillen per universiteit.

4.3.1 *Grootte van de 'lump sum'*

Bij sommige universiteiten is de grootte van de 'lump sum' bijdrage aan de UB historisch gegroeid. Bij andere, zoals in Rotterdam en sinds kort ook in Delft, hanteert men een normbedrag per onderwijs wp/fte (en dus per student). Hierdoor is de groei van de aanschafbudgetten ook sterk verschillend per universiteit. In Rotterdam bijvoorbeeld groeide het aanschafbudget gedurende de periode 1980-'89 met 108% door toedoen van het sterk stijgende studentenaantal (+87%) aan deze universiteit. In Tilburg daarentegen groeide het studentenaantal ook fors (+69%), maar groeide het aanschafbudget niet in dezelfde mate mee (+13%). Voor een overzicht van groei van aanschafbudgetten en studentenaantallen wordt naar de bijlagen verwezen.

Of koppeling van het aanschafbudget aan de hoeveelheden onderwijs wp/fte juist is, is de vraag. Koppeling kan ertoe leiden dat, in geval van dalende studenteninstroom, op het aanschafbudget gekort zal worden. Ook is een significant causaal verband tussen beide nog nooit aangetoond. Beter is het dan ook te kijken naar het aantal faculteiten of vakgroepen per universiteit en het aanschafbudget (Wieërs). Iedere faculteit of vakgroep heeft immers een eigen minimale collectie nodig om onderwijs te kunnen geven en onderzoek te kunnen doen, ongeacht de omvang van het wetenschappelijke onderwijspersoneel. Er blijkt echter nauwelijks een relatie tussen groei van het aantal faculteiten of vakgroepen en het aanschafbudget te bestaan.

4.3.2 *Financieringsvarianten*

Tijdens het onderzoek bleek dat wat betreft de geldstroom van de universiteit naar de UB er grofweg een tweetal varianten zijn. Welke

variant toegepast wordt, is in hoge mate afhankelijk van de wijze waarop de universiteit en vooral de UB georganiseerd is. Het valt op dat gedurende de jaren '80 de organisatie van de UB sterk aan verandering onderhevig is geweest. Gedurende de jaren '60 en '70 bestond de tendens iedere faculteit en/of vakgroep volkomen vrij te laten in alles wat zij deed. Het gevolg van deze sterke decentralisatie was dat er vele vakgroeps- of instituutbibliotheken en faculteitsbibliotheken (IB's en FB's) ontstonden. Deze tendens kende zijn hoogtepunt in 1982 toen er 406 geregistreerde IB's/FB's bestonden (CBS 1990). De RUU spande de kroon met 144 afzonderlijke IB's/FB's in 1980. Van al deze IB's/FB's in Nederland had 96,7% in 1980 een collectie kleiner dan 50.000 banden. Het is logisch dat bij zo'n grote versnippering nauwelijks overzicht te houden was en er geen centraal (inkoop)beleid gevoerd kon worden.

De situatie veranderde toen er door toedoen van de economische ontwikkeling en de daaruit voortvloeiende politieke consequenties, bij de overheid bezuinigd moest worden. De universiteiten werden hierdoor genoodzaakt bij de verdeling van de toegewezen middelen aan hun afdelingen en diensten bezuinigingen van soms vrij grote omvang door te voeren. Natuurlijk werden ook de wetenschappelijke bibliotheken niet ontzien. In het algemeen werd de 'kaasschaafmethode' toegepast. In sommige gevallen ging men rigoureuzer te werk, zoals bij de UvA en de RUU.

Aanvankelijk konden de UB's de bezuinigingen nog vrij gemakkelijk opvangen omdat er voldoende ruimte zat in de bibliotheekvoorzieningen. Daarbij gold dat, 'zolang de bezuinigingen neerkwamen op de beslissing een bepaald werk al dan niet aan te schaffen, het collectievormingsbeleid zonder al te grote problemen aan de gestelde financiële grenzen kon worden aangepast'. (Sinner 1986, pag. 3)

De gevolgen van de teruglopende toewijzing van middelen werden door de UB's allereerst opgevangen door centralisatie van toezicht en verantwoordelijkheden en door concentratie van de collecties en coördinatie van de collectievorming binnen de eigen UB-organisatie. In een aantal gevallen waren verdergaande aanpassingen in de organisatie (o.a. RUL, RUG en KUN) of zelfs een drastische reorganisatie noodzakelijk (UvA en RUU). Als resultaat van de centralisatie/concentratie-processen nam het aantal IB's/FB's gestaag af tot een aantal van 263 in 1988 (-35%)(CBS 1990). Ook uit de groei van de collectie blijkt de centralisatietendens binnen de UB-organisatie. Groeiende de Nederlandse, totale collectie van de Centrale Bibliotheken in aantallen in de periode '80-'88 met 47% aan monografieën en 78% aan periodieken, voor het totaal aantal IB's/FB's waren in deze periode de percentages respectievelijk slechts 1, 2 en 2,8%(CBS 1983 en 1990).

Grofweg is de tweedeling in de wijze van financiering afhankelijk van de mate van concentratie van de collectie. Enerzijds is er de variant voor UB's waar de collectie, hoewel inmiddels sterk gereduceerd, gedeconcentreerd is. Anderzijds is er de variant voor UB's waar de collectie centraal geconcentreerd is.

Variant 1: Er is een centrale bibliotheek (CB) onder verantwoordelijkheid van de bibliothecaris met daarnaast een aantal IB's/FB's. De universiteit doet een 'lump sum' toekomen aan de bibliothecaris. Deze 'lump sum' is opgedeeld in drie gespecificeerde budgetten, maar dit is niet bindend voorgeschreven. Deze drie budgetten betreffen, de collectievorming van de CB, de personele kosten van de gehele UB en alle overige lasten van de gehele UB, waar vaak ook de automatisering onder gerekend wordt. De collectievorming van de IB's/FB's wordt bekostigd door de faculteiten. Algemene diensten als inkoop, automatisering, catalogisering e.d. worden meestal geregeld door de CB. Deze variant geldt min of meer voor de situaties aan de RUL, de UvA, de LUW, de RUG en de TUD. Ook aan de EUR is de organisatie soortgelijk zij het dat de faculteiten daar niet de collectievorming van hun eigen IB's/FB's betalen maar de personele- en overige lasten.

In *Utrecht* vormt de situatie zo'n uitzondering dat deze universiteit niet onder één van de varianten valt. De eerste variant wordt echter het dichtst benaderd. Er is centraal alleen nog een bedrijfsbureau; van een universitaire bibliotheekvoorziening als geheel is geen sprake meer. De faculteiten zijn volledig verantwoordelijk geworden voor hun eigen collectievorming. Het bedrijfsbureau biedt tegen een interne verrekenprijs faciliteiten aan, zoals catalogisering, automatisering, financiële administratie en inkoop. Het ligt in de bedoeling dat de afzonderlijke faculteiten hun eigen bibliotheek financieren voor alle lasten. In *Utrecht* heeft men dus, na een gedeeltelijke concentratie van de collecties, een sterke decentralisatie van de verantwoordelijkheden doorgevoerd en worden alleen de ondersteunende diensten centraal aangeboden.

Variant 2: Een aantal universiteiten (de VU, de KUB, de RL, de TUE, de UT en de KUN) zijn zo sterk gecentraliseerd dat er alleen een centrale bibliotheek is of dat alle IB's/FB's onder de directe verantwoordelijkheid van de bibliothecaris vallen. Al het benodigde geld loopt hier via de bibliothecaris.

4.3.3 *Gevolgen van de grote organisatorische verschillen voor het onderzoek*
Gezien het feit dat de UB-organisatie zo sterk verschilt per universiteit en er bovendien binnen de afzonderlijke UB's grote organisatorische

veranderingen hebben plaatsgevonden, leek het zinloos om UB's onderling te vergelijken, dan wel een bepaalde UB uit 1980 met 'dezelfde' in 1989 te vergelijken. Bovendien zijn 1980 en 1989 vrij willekeurig gekozen jaartallen die niet meer kunnen weergeven dan een momentopname in een voortgaand proces.

Ook het feit dat de UB's gedurende de reorganisaties en aanpassingen verschillende boekhoudsystemen ingevoerd hebben, maakt de situatie niet makkelijker. Dit heeft tot gevolg dat iedere UB eigen boekhoudregels en een eigen begrippenkader hanteert. Ook schakelde men soms na enkele jaren weer over op een nieuw systeem.

Deze problematiek kwam ook aan de orde tijdens het gesprek bij OW. Men heeft daar in het verleden pogingen ondernomen enig inzicht te verkrijgen in de stand van zaken bij universiteiten middels het analyseren van de jaarverslagen. Door het ontbreken van een eenduidige terminologie en de onderling moeilijk te vergelijken cijfers bleek dit echter niet goed mogelijk te zijn.

Geconstateerde trends, weergegeven in het volgende hoofdstuk, kunnen dan ook nauwelijks 'bewezen' worden met cijfermateriaal. Ook Voorbij (1991, pag. 335) constateerde dit in zijn kosten/baten-analyse van universitaire bibliotheken.

5 Aanschafbudgetten

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de ontwikkeling van de aanschafbudgetten in de periode 1980–1990. Tevens zullen factoren die op deze ontwikkeling van invloed waren, aan de orde komen.

Uit het eerste onderzoek kwam al naar voren dat de aanschafbudgetten van vrijwel alle UB's in de onderzochte periode gestegen zijn, echter niet in voldoende mate om de aanschaf op peil te houden. Hiervoor zijn een aantal oorzaken en factoren aan te wijzen. Naast de meest zichtbare factor, namelijk de verschillende bezuinigingsoperaties, zijn andere factoren waarschijnlijk ook van invloed geweest. Alvorens hier dieper op in te gaan, wordt eerst aandacht besteed aan een tweetal oorzaken die meespelen op de 'achtergrond'.

1. streven naar behoud van de winstmarge door uitgevers;
2. te weinig financieel inzicht binnen de UB-organisatie.

5.2 Wetenschappelijke uitgevers

In Nederland kennen we twee vooraanstaande wetenschappelijke uitgeverijen, Elsevier en Wolters Kluwer. Zowel Elsevier als Wolters Kluwer stemden gedurende de jaren '80 hun strategie af op het opbouwen van een stevige positie op de wetenschappelijke uitgeefmarkt. Dit, omdat de wetenschappelijke markt een zeer lucratieve markt is. De winstmarge van met name de wetenschappelijke tijdschriften ligt hoger dan bij de reguliere dag en weekbladen. De hoge winstmarge kent een aantal oorzaken.

Ten eerste het 'publish or perish'-syndroom. Wetenschappers worden voor een belangrijk deel door hun meerderen en door de overheid (voor het verkrijgen van subsidies) beoordeeld op basis van het aantal publikaties dat ze op hun naam hebben staan. Men publiceert uiteraard bij voorkeur in een tijdschrift met een vooraanstaande naam. De wetenschappelijke bibliotheken kunnen het zich niet veroorloven dergelijke tijdschriften niet 'in huis' te hebben. Economen spreken hier van een 'inelastische vraag', wat inhoudt dat er ongeacht de prijs altijd vraag naar de producten zal blijven bestaan. De vraag naar een groot aantal tijdschriften is zo inelastisch geworden dat uitgevers een monopoliepositie verkregen.

Ten tweede kan de uitgever op twee manieren van een dergelijke monopoliepositie profiteren. Hij kan zelf een prijs vaststellen en hij kan

een zogenaamde 'gedifferentieerde vraag' creëren. Dit laatste houdt het volgende in: op een gegeven moment is het aanbod van artikelen voor een bepaald tijdschrift zo hoog (door de dominante positie die het heeft op dit bepaalde vakgebied) dat men er gemakkelijk twee delen van kan maken. Men biedt dan de delen A en B samen aan voor een lagere totaalprijs, dan wanneer men de delen afzonderlijk zou kopen. Omdat de UB's behoefte hebben aan beide delen (o.a. omdat de uitgever ervoor zorg draagt dat in het ene deel steeds weer verwezen wordt naar het andere deel) en omdat ze bij een totaalpakket toch goedkoper uit zijn, abonneert men zich op zowel deel A als B. Zodra de uitgever merkt dat beide delen sterk in de markt staan, zal deze de prijzen van beide delen verhogen. De UB's zijn enerzijds door de langdurige verplichting die men is aangegaan en anderzijds door de grote vraag van de eindgebruiker, genoodzaakt deze hogere prijs te betalen. Op den duur kan het gehele traject nogmaals doorlopen worden. Dit zal gebeuren zodra de uitgever zijn winstmarge ziet afnemen, hetgeen al snel het geval is door toedoen van de, zelf gecreëerde, hogere overheadlasten door bovengenoemde werkwijze (Swets & Zeitlinger).

Gedurende de jaren '80, toen bovenstaande handelwijze veel werd toegepast, is dus niet zozeer het aantal tijdschrifttitels sterk toegenomen, als wel het aantal delen per titel zodat het totale aanbod is gestegen. Dit is met name het geval bij de exacte en de sociale wetenschappen. Het verhogen van de prijzen en het creëren van een gedifferentieerde vraag was voor de uitgevers ook noodzakelijk om de winstmarge te kunnen behouden. Deze stond onder grote druk door toedoen van de vele annuleringen van abonnementen ten gevolge van de ontdebbelingsgolf in de jaren '80 en de inbreuk op de auteursrechten middels het sterk toegenomen kopiëren van tijdschriftartikelen.

De wetenschappelijke uitgevers zien in dat, ondanks hun sterke positie in de markt, de prijzen niet zonder gevolgen alsmear verhoogd kunnen blijven worden. Ook de Nijmeegse onderbibliothecaris Laeven wijst hierop. Tevens ziet hij een mogelijke oplossing voor de problematiek door middel van het intensiveren van de samenwerking tussen UB's en uitgevers:

'UB's hoeven zich niet louter defensief op te stellen. Vooreerst vormen zij immers een uitstekend distributienet. Daar komt nog bij dat de wetenschappelijke bibliotheken, en in ieder geval de instellingen waaraan zij verbonden zijn, praktisch in de omstandigheden gekomen zijn, dat zij op korte termijn zodanige faciliteiten voor 'electronic publishing' kunnen ontwikkelen dat de uitgevers daarvan schade zouden kunnen ondervinden. De stand

van 'desktop publishing', de know-how bij universitaire uitgeverijen en vooral de voorsprong op het gebied van de netwerkvorming bieden een uitstekende basis voor het creëren van een inter-academisch circuit voor 'electronic publishing', dwars door de gehele 'respublica litteraria' heen. Voor de uitgevers geldt dus wel degelijk het devies 'let op Uw saeck' en probeer niet het onderste uit de kan van de bibliotheken te halen. Ook voor hen biedt samenwerking tenslotte meer perspectieven dan het plegen van roofofbouw op hun belangrijkste afzetgebied. Bij het streven naar samenwerking zouden uitgevers in eerste instantie van bibliotheekzijde helder inzicht moeten krijgen in de desastreuze ontwikkelingen van de bibliotheekbudgetten. Ook hun moet duidelijk worden hoe snel hun voornaamste afzetgebied afkalft. Vervolgens lijkt mij dat bibliotheken als belangrijkste afnemers van wetenschappelijke publikaties recht moeten doen gelden op een betere verantwoording van prijsstellingen en prijsverhogingen van de zijde van uitgevers' (Laeven 1991, pag. 377).

Het verhogen van de prijzen werd enigszins getemperd door de commercialisering van de wetenschappelijke tijdschriften. Deze commercialisering uitte zich in een sterke toename van de advertentie-inkomsten.

5.3 Bedrijfsvoering UB's

Bij vele UB's werd in de eerste helft van de jaren '80 minder dan nu aandacht besteed aan de financiële randvoorwaarden van het beleid. Te nemen besluiten werden vooral getoetst aan de collectievormingscriteria. Bovendien was, zoals gesteld in het vorige hoofdstuk, de decentralisatie en de deconcentratie van middelen erg groot. Dit leidde ertoe dat aanschaffingen dubbel plaats vonden en de overheadlasten toenamen. De minister van OW zag in dat een financiële beheersing van de groei van de collecties ontbrak (Wetenschappelijke bibliotheekvoorziening, RABIN, 1991). Door middel van bezuinigingen (via het CvB, voor rechtstreekse bezuinigingen ontbreken hem de bevoegdheden) wilde de minister 'prikkel's geven om te komen tot een beheerste groei van de collecties. Dit betekent dat UB's minder moeten streven naar volledigheid bij de collectievorming.

In de loop van de jaren '80, bij de ene UB sneller dan bij de andere, werd men steeds vaker met de neus op de feiten gedrukt en begon men in te zien dat er iets moest veranderen. Dit is ook in ruime mate gebeurd. De consequenties hiervan waren groot voor de leiding van de universiteitsbibliotheek. Was vroeger de bibliothecaris vaak een wetenschapper, tegenwoordig moet hij naast een bibliotheekachtergrond over

een grote dosis management-capaciteiten beschikken en beseffen dat hij een organisatie leidt

'waarin budgetbeheer en budgetbewaking, doelmatige organisatie en financiële efficiency een belangrijke, zo niet de voornaamste rol spelen. Het behoorlijk functioneren van de bibliotheek als informatieverstrekende instelling hangt in belangrijke mate af van een efficiënte organisatie en een zorgvuldige omgang met de beschikbare financiële middelen. De bibliothecaris heeft in deze tijd vooral behoefte aan inzicht in kosten- en prijsontwikkelingen van de zaken die zijn collectie vormen. Hij moet weten wat hij met de hem toegewezen budgetten kan doen, en waar de grenzen liggen. Dit vereist onderzoek, naar budgetverdeling, naar prijsontwikkeling, kortom naar de consequentie van elke financiële transactie die ten behoeve van de bibliotheek wordt verricht, en naar de mogelijkheden om gestelde prioriteiten te realiseren' (Sinner 1986, pag.1).

5.4 Factoren van invloed op de aanschafbudgetten

Nu de achtergrond van de problemen bekend is, kunnen de factoren die direct van invloed zijn op de financiële situatie bij de UB's nader worden besproken.

5.4.1 Prijsstijgingen

De prijzen van wetenschappelijke literatuur, met name van tijdschriften, zijn gedurende de onderzoeksperiode enorm gestegen. De prijsstijgingen werden echter onvoldoende gecompenseerd in de aan de UB's toegekende budgetten. Ook de UB's moesten een bijdrage leveren aan de door de minister aan de universiteiten opgelegde bezuinigingen. Daarbij werd handhaving van het niveau van collectievorming door het CvB steeds minder als een prioriteit gezien. 'De prioriteit lag bij het zoveel mogelijk handhaven van de personeelsformatie ook als dit ten koste moest gaan van de materiële ondersteuning' (Toekomst geesteswetenschappen... RAWB 1990, pag. 8). De Bibliotheekraad wees al in 1982 op de trend die aan het ontstaan was:

'In verband met de zware druk op de materiële budgetten, vooral door de sterk stijgende prijzen voor periodieken (15 à 20% per jaar) zullen meer en meer bibliotheken moeten besluiten dat ze hun aanschafbeleid – soms zelfs ingrijpend – moeten wijzigen, en hun feitelijke aanschaf zullen moeten reduceren. De collecties zullen daardoor sterker onder druk komen te staan' (Informatievoorzieningen... Bibliotheekraad, pag. 14).

Slechts van enkele landen zijn statistieken te verkrijgen van de prijsontwikkeling van wetenschappelijke literatuur uitgegeven in die landen. Wel worden er in enkele publikaties mededelingen gedaan over prijsstijgingen. 'Bowker Annual 34' (1990 pag. 448) en Selsky (1991, pag. 30) noemen de volgende percentages:

Boeken

Noord-Amerika:	+78%	(1979 → 1990).
Groot-Brittannië:	+33%	(1985 → 1988).
Duitsland:	+ 5%	(1984 → 1988).

Tijdschriften

Noord-Amerika:	77,9%	(1978 → 1988).
----------------	-------	----------------

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat er grote verschillen bestaan tussen de verscheidene wetenschapsdiscipline's. In het algemeen stegen de prijzen van publikaties op het gebied van de bèta-wetenschappen meer dan die op het gebied van de alfa/gamma wetenschappen. Echter voor het analyseren van de abonnementsprijzen gaat het om de gemiddelde ontwikkeling.

Op de KUN ondervond men, gemiddeld voor alle wetenschapsgebieden en landen van publikatie, de volgende prijsstijgingen gedurende de periode 1978-1989 en per abonnement/band (Laeven 1991, pag. 376):

Tijdschriften:	van hfl. 86,- naar hfl. 230,- (+167%)
Seriewerken:	van hfl. 63,- naar hfl. 121,- (+ 92%)
Boeken:	van hfl. 33,- naar hfl. 55,- (+ 67%)

Over het algemeen kan men concluderen dat boeken gemiddeld 6% per jaar duurder werden in de periode '80-'89 en dat voor tijdschriften tussen de 10 en 15% meer betaald moest worden. Seriewerken zitten hier meestal tussenin. De UB's zeggen het meest te lijden te hebben van de ruime verdubbeling van de abonnementsprijzen van tijdschriften in de afgelopen tien jaar. Ten eerste moeten tijdschriften aangeschaft worden op het moment dat ze verschijnen. Dit in tegenstelling tot boeken die vaak ook op een later tijdstip nog aangeschaft kunnen worden. Daar komt bij dat als men gaat snijden in het tijdschriftenbestand de continuïteit onderbroken wordt.

Ten tweede gaat men met abonnementen voor een langere tijd een verplichting aan. Dit betekent dat een bibliotheek niet alleen haar huidige jaarbudget belast doch eigenlijk ook dat van de volgende jaren. Als de abonnementsprijs door de uitgever in de volgende jaren wordt verhoogd, is het beslag op de toekomstige budgetten groter dan de besteding die

binnen het huidige jaarbudget wordt verricht. Het gevolg van stijgende abonnementsprijzen bij gelijkblijvende (of minder snel stijgende) aanschafbudgetten is het langzaam maar zeker 'dichtslibben' van het aanschafbudget, waardoor de vrije bestedingsruimte afneemt. Vooral de aanschaf van monografieën leidt hieronder. Er ontstaat dan een situatie waarbij de vaste verplichtingen de grenzen van de collectievorming bepalen.

Blijft het feit dat de prijzen stegen en de aanschafbudgetten niet evenredig meegroeiden. In eerste instantie konden de UB's de situatie nog opvangen met behulp van ontdubbeling en coördinatie van de (tijdschriften)collectie, maar op een gegeven moment wordt de grens van wat nog mogelijk of wenselijk is bereikt. Er moesten andere (nood)-oplossingen gevonden worden. Zo ging men selectiever te werk bij de aanschaf van monografieën, om het tijdschriftenbestand op peil te kunnen houden. Dit kan leiden tot een onverantwoorde situatie. Door het ontbreken van bepaalde monografieën in de collectie wordt de gebruiker gedwongen meer boeken zelf aan te schaffen. Op de KUB bijvoorbeeld werd in 1980 ongeveer 30% van het aanschafbudget besteed aan periodieken (m.n. tijdschriften), in 1989 was dit percentage tot 70% opgelopen. Veelal is het punt bereikt dat men minder vooraanstaande tijdschriften gaat annuleren. Dit zijn vaak Nederlandse abonnementen.

Er is gedurende de jaren '80 sterk ontdubbeld. Dit werd mogelijk gemaakt enerzijds door de centralisatie/concentratie en het opzetten van een verantwoord inkoopbeleid, en anderzijds door coördinatie van collectievorming binnen de UB-organisatie. De verdubbelingsfactor (aantal abonnementen – aantal titels gedeeld door het aantal abonnementen) nam af in de CB's van 3,96 in 1990 tot 1,35 in 1988. Deze factor schommelt wel erg per universiteit. Zo kende de EUR in 1982 een verdubbelingsfactor van 12,4, terwijl men bij de TUD al vrijwel op 0 zat (Sinner 1983, pag. 9).

Bij de IB's/FB's nam de verdubbelingsfactor licht toe van 0,66 naar 0,76 in dezelfde periode '80-'88. Door de centralisatie van de totale universitaire bibliotheekvoorziening hebben IB's/FB's echter niet ontdubbeld maar geannuleerd: het aantal lopende abonnementen nam bij de IB's in Nederland met 31% af (1980 → 1988), terwijl het aantal lopende abonnementen bij de CB's in dezelfde periode met 20% toenam (CBS 1983 en 1990). Overigens is de situatie nu bij vele UB's zo dat indien een vakreferent een nieuw abonnement wenst, hij tevens moet aangeven welk lopende abonnement daarvoor opgezegd moet worden aangezien voor beide geen geld is.

De situatie is bij sommige UB's al dermate slecht dat ook in de vooraanstaande kerntijdschriftabonnementen 'gesneden' moet worden. De UB van de RUU heeft in 1990 4000 tijdschriftenabonnementen op moeten zeggen en in 1991 nog eens 2500. Hiertussen zaten ook vele, voor Nederland unieke abonnementen.

Er tekent zich een zogenaamde 'neerwaartse spiraal' af. Door toedoen van de centralisatietendens in de UB-organisatie, door de hieruit voortvloeiende ontdebberingsgolf en door de sterk verbeterde kopieertechnieken nemen UB's minder abonnementen op een bepaald tijdschrift. Hierdoor neemt de afzet van de uitgever af. Deze zal, om zijn winstmarge te handhaven, de prijs moeten verhogen. Het gevolg hiervan is dat de bestedingsruimte van de UB's afneemt en dat men weer abonnementen zal opzeggen, hetgeen voor de uitgever weer een aanleiding zal zijn de prijzen te verhogen, et cetera, et cetera. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de neerwaartse spiraal is ingezet door de uitgevers (zie ook paragraaf 4.2). Zij konden immers door hun sterke positie in de markt de prijzen tot op zekere hoogte vaststellen.

Waar en wanneer de neerwaartse spiraal zal eindigen is onbekend. Men denkt weleens dat de spiraal op bepaalde vakgebieden zal uitkomen op het verdwijnen van het gedrukte tijdschrift. Hiervoor in de plaats komt dan het 'electronische tijdschrift' (het zogenaamde 'electronic publishing'). Er zullen dan artikelen, tegen een vergoeding voor de uitgever, rechtstreeks aan de eindgebruiker worden verstrekt. De drukkerij, de tijdschriftenintermediairs en ook de bibliotheek zullen dan voor wat betreft de tijdschriftenhandel niet meer nodig zijn. Als reactie hierop zijn de bibliotheken druk doende soortgelijke systemen of databases zelf te ontwikkelen, vaak in samenwerking met uitgevers (zie bijvoorbeeld de KUB).

5.4.2 *Groei van aanbod en vraag en nieuwe informatiedragers*

AANBOD

De groei van het literatuuraanbod is vooral in het buitenland aanzienlijk geweest. Bij de tijdschriften komt dit enerzijds door de eerder geschetste 'gedifferentieerde vraagcreatie', anderzijds doordat de vooruitgang in de vele wetenschapgebieden gedurende de jaren '80 bepaald niet stil stond. Dit laatste heeft ook invloed gehad op de groei van het aantal monografieën. In Nederland was de groei bescheiden. De titelproductie (zonder herdrukken) van uboeken, bedroeg:

NL, 1983:	8.207 stuks	1988:	9.743 stuks (+19%)
USA, 1980:	42.377 stuks	1987:	56.027 stuks (+32%)
GB, 1980:	48.158 stuks	1987:	59.837 stuks (+24%)

(Gids voor Informatiesector 1990, pag. 98)

De moeilijke financiële situatie bij de UB's stond niet op zichzelf. Ook andere wetenschappelijke bibliotheken kregen het gedurende de jaren '80 zeer moeilijk. Als gevolg hiervan hielden vele van hen het voor gezien en boden zij hun collecties aan de UB's aan. De KUB bijvoorbeeld nam gedurende de jaren '80 vijftien bibliotheken van buiten de universiteit over hetgeen resulteerde in een groei van de collectie met meer dan 500.000 banden. In het algemeen waren de UB's wegens geldgebrek (voor opslag, ontsluiting e.d.) zeer selectief en moesten zij vele aanbiedingen afwijzen. Uit deze feiten kan men concluderen dat de toename van het aanbod bij heeft gedragen aan een grotere druk op het aanschafbudget.

VRAAG

De vraag nam toe omdat er aanzienlijk meer studenten kwamen. Ook het aantal promovendi nam fors toe. Tevens blijkt dat met name HBO-studenten en het bedrijfsleven steeds vaker een beroep gingen doen op de UB-collecties. De groei van het aantal gebruikers werd nog versterkt door verbetering van de toegankelijkheid van de collecties ten gevolge van de automatisering van de catalogus. Hierover later meer. Er ontstond eveneens een steeds sterker gedifferentieerde vraag naar specialismen. Dus ook de toegenomen vraag heeft een rol gespeeld bij het toenemen van de druk op het aanschafbudget.

NIEUWE MEDIA

'Onder nieuwe media worden verstaan informatiedragers anders dan papier voor boeken en tijdschriften en foto-materiaal voor (micro)film of -fiches. Te denken valt aan videobanden, (floppy)disks, computerbanden, beeldplaten, compact-disks (CD-ROM/CD-WORM) en dergelijke.' (CBS 1990)

De bekostiging van de nieuwe media was, en is, erg verschillend per UB. Het kan zijn dat de hardware apart gefinancierd wordt en de software uit het aanschafbudget betaald wordt (o.a. VU). In dit geval zorgen de, in het algemeen vrij dure, nieuwe media voor een extra belasting van het aanschafbudget. Zeker als bepaalde publikaties daarnaast nog in gedrukte vorm aangeschaft worden. Bij andere UB's verkrijgt men voor de aanschaf van nieuwe media een apart 'speerpuntenkrediet' (RUL) of worden ze betaald uit het automatiseringsbudget (TUD). Al met al blijken nieuwe media in een aantal gevallen wel het aanschafbudget te belasten. Toch zijn zij niet als belangrijke oorzaak van de grote druk op de aanschafbudgetten aan te merken.

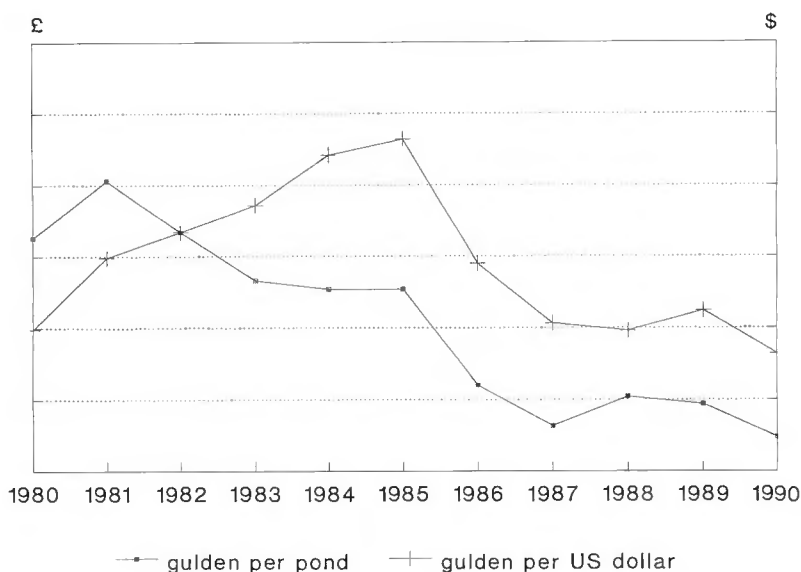
5.4.3 *Valuta-effecten*

Als in de UB-wereld over valuta-effecten gepraat wordt dan gaat het vrijwel altijd over de Amerikaanse dollar, en in mindere mate over het

Britse pond. Gemiddeld doet een UB zo'n 35 à 40% van zijn aankopen in gebieden waar in US-dollars betaald moet worden, 15 à 20% in het Verenigd Koninkrijk (ponden) en 30 à 35% in Nederland (gulden). De koersen van de dollar en het pond kenden tijdens de jaren '80 een verschillend verloop. De dollar zat van 1980 tot en met 1985 in een stijgende trend. Deze trend werd onderbroken na 1985 en sindsdien is de dollar (tot en met 1990) gedaald. Door deze gang van zaken dient men voorzichtig te zijn met het vergelijken van de dollar in 1980 t.o.v. die in 1990 (er zou sprake zijn van een lichte daling van gemiddeld 1.99 gulden in 1980 tot een niveau van gemiddeld 1.82 gulden in 1990). Beter is het te spreken van een tweetal perioden, namelijk een relatief dure dollarperiode (1981-1985) en een relatief goedkope periode (1986-1990).

Het Britse pond is daarentegen gedurende de jaren '80 continu gedaald, behoudens een tijdelijke opleving in 1988. Het pond noteerde in 1981 gemiddeld nog 5.03 gulden, in 1990 was dit teruggelopen tot een niveau van 3.24 gulden gemiddeld. Echter ook bij het pond zette de daling na 1985 pas echt goed in met een daling in 1986 t.o.v. 1985 van 16% (zie figuur).

Koersverloop dollar en pond

De daling van dollar en pond zorgde echter niet voor een daling van de prijzen van Amerikaanse en Britse literatuur, uitgezonderd in 1986 toen de daling van beide valuta's dermate sterk was dat de hoge prijsstijgingen vrijwel geheel gecompenseerd werden. Dat ondanks de waardedaling de

prijzen bleven stijgen, zou komen door wat, vanwege de grote overeenkomst met de benzineprijzen, wel het 'benzineprijsseffect' genoemd wordt: uitgevers en/of intermediairs (boek- en tijdschriftenhandels) passen de prijzen wel snel aan een hogere wisselkoers aan, maar voeren een lagere wisselkoers slechts langzaam in de prijzen door. UB's schaffen zeer weinig zelf in het buitenland aan, maar regelen dit steeds meer via boekhandels en tijdschriftenintermediairs. De extra handlingkosten die in dat geval in de prijs doorberekend worden, neemt men voor lief. Men verwacht echter wel een correcte doorberekening van de valutakoers. Dit zou dus niet altijd gebeuren.

Tijdschriftenintermediair Swets & Zeitlinger ontkende deze gang van zaken echter ten stelligste. Volgens dit bedrijf hebben de UB's de demping van de stijgende prijzen niet gemerkt, en konden ze voor het geld dat zij 'overhielden' tijdschriften aanhouden die zij, in geval van een gelijkblijvende valutaprijs, hadden moeten opzeggen. Hieruit zou men kunnen concluderen dat het 'benzineprijsseffect' niet bestaat. Tevens kan men concluderen dat, was met name de dollar op het niveau van de eerste helft van de jaren '80 blijven staan, de huidige situatie er veel slechter zou hebben uitgezien. Wisselkoers-voordelen kunnen opgeheven zijn door, hier niet genoemde, wisselkoers-nadelen. Echter gezien de sterke positie van de gulden en het feit dat andere valuta dan dollar en pond nauwelijks een rol spelen, kan er toch vanuit gegaan worden dat er per saldo meer voordelen dan nadelen behaald konden worden.

Het moge duidelijk zijn dat valuta-effecten en dan vooral in de tweede helft van de jaren '80 waarschijnlijk nauwelijks een bijdrage hebben geleverd aan de verslechtering van de financiële positie van de UB's.

5.4.4 *Afschaffen van het 0%-tarief*

Tot aan 1988 was het in de UB-wereld gebruikelijk dat men voor de aanschaf van gedrukte publikaties uit binnen- en buitenland voor de BTW-heffing onder het 0%-tarief viel. Er behoefde dus geen BTW betaald te worden. Buiten deze regeling vielen de nieuwe media: hierover betaalde men het lage BTW-tarief (6%). M.i.v. 1988 is deze 'vrijstelling' opgeheven. Onderhandeling met de fiscus zorgde er echter in 1987 voor dat buitenlandse tijdschriften en boeken nog steeds onder het 0%-tarief gerekend mogen worden. Over de binnenlandse publikaties betaalt een UB tegenwoordig het lage tarief (6%). Bij het opheffen van de regeling bood de overheid volledige compensatie aan zodat in wezen geen enkele UB er op achteruit hoefde te gaan. Lang niet bij alle universiteiten echter speelde de universiteit deze compensatie (geheel) door naar de UB, maar benutte men de verkregen gelden anderszins (EUR). Of, zoals in Leiden gebeurde, de universiteit gaf de compensatie wel door, maar zag deze als

een algemene compensatie voor de prijsstijgingen. Ook kwam het voor dat de universiteit de compensatie zag als een reële stijging van het aanschafbudget.

De afschaffing van een BTW-vrijstelling voor binnenlandse publikaties behoefde dus niet belastend te werken op het aanschafbudget maar heeft dit in sommige gevallen toch gedaan. Daardoor kregen UB's te maken met een reële prijsstijging van maximaal 6% bovenop de 'normale' prijsstijgingen.

5.4.5 *Oude Collecties*

Het is een feit dat aanschafbudgetten van oude universiteiten, zoals de RUL en de UvA, extra onder druk staan omdat deze universiteiten een rijke collectie aan historisch materiaal bezitten. Het aanhouden van dergelijke 'oude collecties' kan gezien worden als een, vooral door het dure bindwerk, kostbare culturele functie. Aan de financiering zou mogelijk ook een bijdrage geleverd kunnen worden door het ministerie van WVC (cultuurbehoud). Dit gebeurt echter niet, de UB-collecties vallen immers onder OW, en daarom drukken de kosten vaak op het aanschafbudget. Gelukkig dragen ook derde geldstromen hun steentje bij, waardoor de druk op het aanschafbudget wat wordt verlicht.

5.4.6 *Automatisering*

Aanvankelijk kwam naar voren dat, behoudens de uitzonderingssituaties aan de VU en de UT, automatisering van de UB gefinancierd werd uit centrale middelen verkregen van de universiteit. Toch klonken er tijdens de interviews geluiden die erop wezen dat de automatisering, zij het indirect, belastend zou werken op het aanschafbudget. Door de automatisering is de toegankelijkheid van de collecties verbeterd. Dit zorgde ervoor dat UB's een forse toeloop kregen van zowel interne als externe gebruikers. Het resultaat was een zwaardere belasting van het personeel, ook doordat het aantal aanvragen per gebruiker toenam. Men probeerde dit op te vangen door voornamelijk tijdelijke krachten in te huren. Het geld hiervoor moest echter komen uit het 'lump sum' bedrag dat men kreeg van de universiteit. Uit dit zelfde 'lump sum' bedrag komt ook het (centrale) aanschafbudget, waardoor er dus een indirecte belasting kan zijn opgetreden.

Andere bibliothecarissen brengen hier tegenin dat de automatisering voor zoveel meer managementinformatie heeft gezorgd, dat de UB-organisatie veel efficiënter en effectiever bestuurd kan worden, met als gevolg kostenbesparing. Bovendien zorgde de automatisering ervoor dat de kwaliteit van de dienstverlening sterk is toegenomen. Ten gevolge van de automatisering zou dus met reël minder geld meer rendement uit de collectie gehaald kunnen worden.

Of de automatiseringslasten tot een verslechtering van de aanschafpositie van UB's hebben geleid, is moeilijk te zeggen. De meningen hierover zijn verdeeld. Had men bij de ene UB meer personeel nodig om de toename van het gebruik ten gevolge van de verbeterde toegankelijkheid van de collectie op te vangen, bij een andere UB kon men flink snoeien in het personeelsbestand ten gevolge van een efficiëntere werkwijze dankzij de automatisering. In ieder geval is een directe relatie tussen automatiseringslasten en aanschafbudget niet aangetoond.

6 Samenvatting en conclusie

Naar aanleiding van een adviesaanvraag van de minister van Onderwijs en Wetenschappen heeft de RABIN in het najaar van 1990 een onderzoek ingesteld naar de financiële situatie van de universiteitsbibliotheken in de afgelopen tien jaar. Er is hierbij met name aandacht besteed aan de aanschafbudgetten. Omdat dit onderzoek niet tot een eenduidig resultaat heeft geleid is besloten een tweede onderzoek te laten uitvoeren.

De belangrijkste financieringsbron van de universiteiten vormt de Rijksbijdrage van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Dit is een 'lump sum' die slechts opgesplitst is in een richtbedrag voor personele middelen en een richtbedrag voor de overige materiële lasten. Naast deze eerste geldstroom vindt tevens financiering uit een tweede (NWO) en derde geldstroom plaats.

De universiteit reserveert uit de Rijksbijdrage, die door forse bezuinigingsoperaties bij de Rijksoverheid flink is afgenomen, op haar beurt weer een 'lump sum' voor de universiteitsbibliotheek. Ruwweg gesteld zijn vervolgens twee varianten te onderscheiden. Bij die universiteiten waar sprake is van een sterke decentralisatie van de universitaire bibliotheekvoorziening ('oude' universiteiten) wordt de collectievorming van de centrale bibliotheek en personele en overige materiële lasten van centrale en instituuts-/ faculteitsbibliotheken uit deze lump sum betaald. De collectievorming van de decentrale bibliotheken wordt bekostigd door de betreffende faculteiten. Bij die universiteiten waar sprake is van een sterk gecentraliseerde voorziening ('nieuwe' universiteiten) dient de lump sum voor de bekostiging van alle kosten van de gehele universitaire bibliotheekvoorziening. Ook in deze 'lump sum' worden weer richtbedragen gehanteerd.

Afhankelijk van het wel of niet hanteren van normbedragen (aanschafbudget gerelateerd aan de omvang van het wetenschappelijk onderwijs-personeel en daarmee aan het studentenaantal), zijn sommige aanschafbudgetten meegegroeid met de groei van het studentenaantal, terwijl andere sterk achterbleven.

UB's hebben gedurende de jaren tachtig soms vrij vergaande reorganisaties doorgevoerd om de nodige effectiviteits- en efficiëntie (e&e)-maatregelen te kunnen treffen. De belangrijkste e&e-maatregelen waren gericht op centralisatie/concentratie van de UB-organisatie (samenvoeging van instituutsbibliotheken) en de daarmee samenhangende ontubbeling van voornamelijk tijdschriftabbonnementen.

Tot de genomen maatregelen werd men gedwongen door de al gesignaleerde bezuinigingsoperaties die door de Rijksoverheid aan de universiteiten werden opgelegd en waaraan de UB's ook hun steentje moesten bijdragen. In toenemende mate ging men belang hechten aan een meer bedrijfsmatig gericht beleid binnen de UB-organisatie, vooral in de tweede helft van de tachtiger jaren.

De aanschafbudgetten zijn onder een steeds grotere druk komen te staan. Een aantal oorzaken zijn hiervoor aan te wijzen. De meest significante factor zijn de prijsstijgingen van met name de wetenschappelijke tijdschriften. De prijsstijgingen bedroegen gemiddeld meer dan 10% per jaar, terwijl de universiteitsbibliotheken hiervoor nauwelijks compensatie verkregen in hun aanschafbudget. Ook de sterke toename van het aantal publikaties speelt een belangrijke rol, evenals de groei van het aantal gebruikers. Tevens drukken in enkele gevallen de kosten van het bezit van 'oude collecties' op het aanschafbudget. Het afschaffen van het 0%-tarief BTW op de aanschaf van bepaalde informatiedragers is tenslotte ook van invloed.

Een directe relatie tussen de toegenomen automatiseringsuitgaven en de aanschafbudgetten is niet aantoonbaar. Indirect is er mogelijk wel invloed doordat ten gevolge van de automatisering de toegankelijkheid van de collecties verbeterd is, waardoor de vraag toegenomen is. Aan de andere kant heeft de automatisering ook geleid tot kostenbesparing door een meer efficiënte en effectieve werkwijze. Met reëel minder geld zou op deze manier meer rendement uit de collectie gehaald kunnen worden.

De centralisatietendens in de UB-organisaties, de hieruit voortvloeiende ontdebbelingsgolf en de grote toename van het kopiëren heeft geleid tot annulering van abonnementen. De uitgevers worden zo tot steeds verdere verhoging van hun prijzen gedwongen, wat de bibliotheken, bij gelijk blijven van hun budgetten, opnieuw tot het opzeggen van abonnementen dwingt enz. Hiermee tekent zich een neerwaartse spiraal af. Een verantwoorde collectievorming wordt steeds moeilijker, ook voor monografieën, daar de tijdschriftabonnementen een steeds groter deel van de aanschafbudgetten opslokken.

Bibliotheken en uitgevers zouden beiden gebaat zijn bij een oplossing van deze problematiek. Samenwerking en afspraken over de auteursrechtelijke aspecten van het kopiëren zouden wellicht kunnen bijdragen aan deze oplossing.

Definiëring van enkele begrippen

Voordat met het eigenlijke onderzoek begonnen kon worden, dienden er enkele begrippen gestandaardiseerd te worden, teneinde niet in het 'drijfzand' van het eerste onderzoek te belanden. Iedere UB hanteert namelijk een eigen begrippenkader; dit is historisch gegroeid. Hieronder worden enkele begrippen gedefinieerd ten behoeve van het onderzoek.

Aanschafbudget

Dit is het jaarlijks vastgestelde bedrag (uit de zgn. 'eerste geldstroom') waarvoor men materiaal kan aanschaffen voor de collectie (geen gelden voor binderij, onderhoud, personeel, etc.). Dus alle gelden voor aanschaf van traditionele informatiedragers en nieuwe informatiedragers (vnl. CD ROM). Een deel van deze verplichtingen kan in een ander jaar geleverd en/of gefactureerd worden.

Er is gekozen voor het begrip 'aanschafbudget' en niet voor het begrip 'realisatiecijfer', daar voor het doel van het onderzoek slechts de budgetcijfers betekenis hebben. Het budget geeft namelijk aan of de stijging van de prijzen en de groei van het aanbod al dan niet bijgehouden worden. Realisatiecijfers daarentegen kunnen een verkeerd beeld geven, immers door budgetoverschrijding zou men alles kunnen blijven kopen. Alleen als er expliciet gesteld wordt dat de uitgaven maximaal 100% van het budget vormen, zijn ze vergelijkbaar.

Onder 'aanschafbudget' wordt het totale aanschafbudget voor de hele universitaire bibliotheekvoorziening gerekend. De verdeling over IB's/FB's en CB werd aanvankelijk voor het doel van het onderzoek niet van belang geacht. Gedurende het onderzoek bleek echter dat deze opdeling in centrale en facultaire aanschafbudgetten wel belangrijk was, gezien het feit dat de ontwikkeling van beide een onderling verschillende trend lieten zien. Er is daarom aandacht besteed aan de ontwikkeling bij beide. De conclusie is echter gebaseerd op één aanschafbudget per universiteit, dat bestaat uit de bedragen voor zowel de CB als de verschillende IB's/FB's.

Universiteitsbibliotheek

De universiteitsbibliotheek (UB) is het totaal van de centrale bibliotheek (CB) en alle afzonderlijke instituten, faculteits- of vakgroepsbibliotheken samen. In de praktijk wordt de centrale bibliotheek nogal eens de UB

genoemd. In dit rapport is een duidelijk onderscheid gemaakt. Niet alle universiteiten beschikken over IB's; alleen in zo'n geval is de CB gelijk aan de UB.

Monografieën

Een monografie is een ééndelig werk, dan wel een meerdelig werk dat meteen of volgens de opzet bestemd is een afgerond geheel te vormen, dit in tegenstelling tot een seriewerk of reeks.

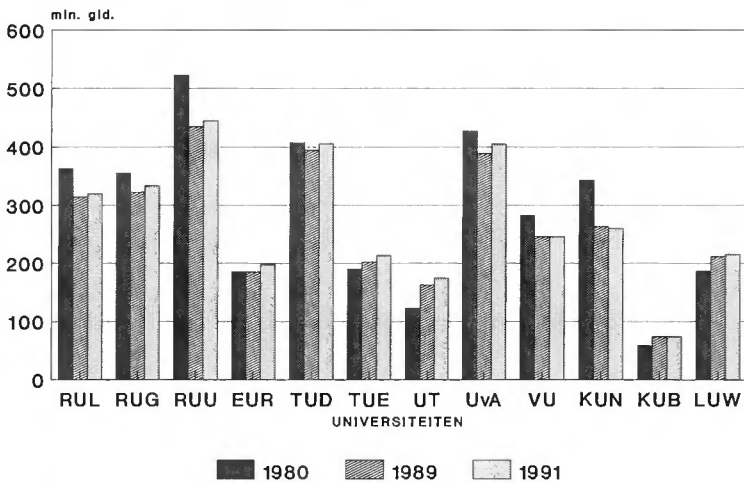
Periodieken

Periodieken zijn publikaties, uitgegeven in elkaar opvolgende afleveringen of delen, gewoonlijk gerangschikt in een numerieke volgorde en bedoeld om voortgezet te worden. Er zijn lopende en afgesloten periodieken. Tijdens het onderzoek is steeds meer de nadruk komen te liggen op tijdschriften en zijn kranten, seriewerken e.d. wat onderbelicht gebleven.

Grafieken en tabellen

In dit verband past nog een dringende waarschuwing. Vergelijking van cijfers in de tijd of tussen UB's onderling heeft wegens het ontbreken van uniforme vergelijkingsmaatstaven nauwelijks zin. Het geeft slechts een vertekend beeld van de situatie. De vraagstelling van de enquête was bewust vaag geformuleerd, omdat de interne organisatie en financiering van de UB's onderling sterk verschillen. De antwoorden moeten dan ook vaak tegen de achtergrond van de eigen organisatie worden geïnterpreteerd.

1. Overzicht financiën Universiteiten Rijksbijdrage ministerie van OW

Bron: Rijksbegroting 1979, 1988, 1990

2. Rijksbijdrage ministerie van OW (×1000 gld)

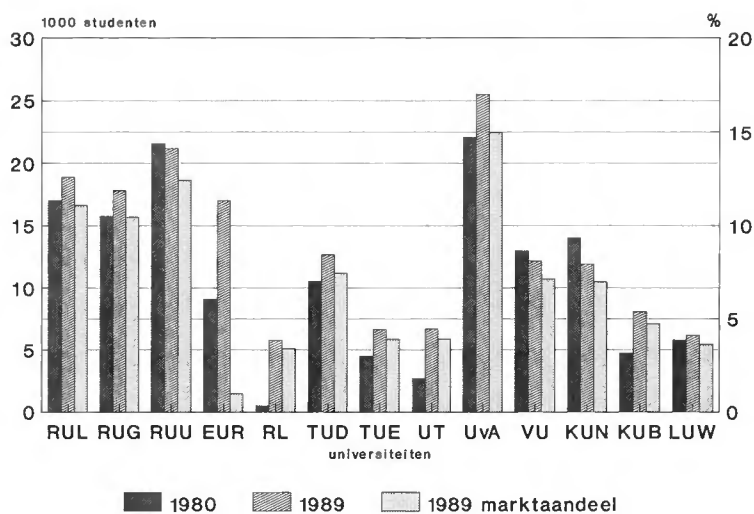
Universiteit	1980	1989	1991
RUL	362.473	314.365	319.402
RUG	354.692	322.436	332.992
RUU	523.177	434.371	444.700
EUR	185.643	184.701	197.895
TUD	407.298	394.377	405.776
TUE	190.273	202.560	213.420
UT	123.344	162.815	174.431
UvA	427.039	388.660	404.929
VU	282.549	245.924	245.624
KUN	342.825	263.343	259.628
KUB	58.733	73.784	73.933
LUW	186.854	211.390	215.500
totaal	3.444.900	3.198.726	3.288.230

Bron: Rijksbegroting 1979, 1988, 1990

3. Groeipercentages Rijksbijdragen

Universiteit	1980 t.o.v. 1989	1980 t.o.v. 1991
RUL	-13,27%	-11,88%
RUG	-9,09%	-6,12%
RUU	-16,97%	-15,00%
EUR	-0,51%	6,60%
TUD	-3,17%	-0,37%
TUE	6,46%	12,17%
UT	32,00%	41,42%
UvA	-8,99%	-5,18%
VU	-12,96%	-13,07%
KUN	-23,18%	-24,27%
KUB	25,63%	25,88%
LUW	13,13%	15,33%
gemiddeld	-7,15%	-4,55%

4. Studenten aantallen 1980 en 1989

Bron: UB's en ministerie van OW

5. Studenten aantallen

Universiteit	1980	1989	markt-aandeel (1989)	1980 t.o.v. 1989
RUL	17.035	18.893	11,09%	10,91%
RUG	15.753	17.822	10,46%	13,13%
RUU	21.574	21.190	12,43%	-1,78%
EUR	9.094	17.009	0,98%	87,04%
RL	514	5.764	3,38%	1021,40%
TUD	10.512	12.655	7,43%	20,39%
TUE	4.493	6.630	3,89%	47,56%
UT	2.697	6.681	3,92%	147,72%
UvA	22.065	25.493	14,96%	15,54%
VU	12.957	12.149	7,13%	-6,24%
KUN	13.999	11.902	6,98%	-14,98%
KUB	4.760	8.061	4,73%	69,35%
LUW	5.795	6.168	3,62%	6,44%
totaal	141.248	170.417	100%	20,65% (gem)

Bron: UB's en ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

6. Rijksbijdrage per student (gld)

Universiteit			1980
	1980	1989	t.o.v. 1989
RUL	21.278,13	16.639,23	-21,80%
RUG	22.515,83	18.092,02	-19,65%
RUU	24.250,34	20.498,86	-15,47%
EUR	20.413,78	10.859,01	-46,81%
TUD	38.746,00	31.163,72	-19,57%
TUE	42.348,76	30.552,03	-27,86%
UT	45.733,77	24.369,85	-46,71%
UvA	19.353,68	15.245,75	-21,23%
VU	21.806,66	20.242,32	-7,17%
KUN	24.489,24	22.125,94	-9,65%
KUB	12.338,86	9.153,21	-25,82%
LUW	32.244,00	34.272,04	6,29%
gemiddeld	27.126,59	21.101,16	-22,21%

7. Aantallen wetenschappelijk onderwijs personeel

Universiteit				1980	1980
	1980	1985	1989	t.o.v. 1985	t.o.v. 1989
RUL	1987	1599	1666	-19,53%	-16,16%
RUG	2047	1709	1733	-16,51%	-15,34%
RUU	2798	2325	2275	-16,90%	-18,69%
EUR	808	939	1113	16,21%	37,75%
TUD	nb	1369	1515		
TUE	nb	733	831		
UT	nb	596	709		
UvA	2563	2191	2223	-14,51%	-13,27%
VU	1742	1417	1349	-18,66%	-22,56%
KUN	1823	1531	1372	-16,02%	-24,74%
KUB	344	418	481	21,51%	39,83%
LUW	nb	731	798		
totaal		15558	16065		

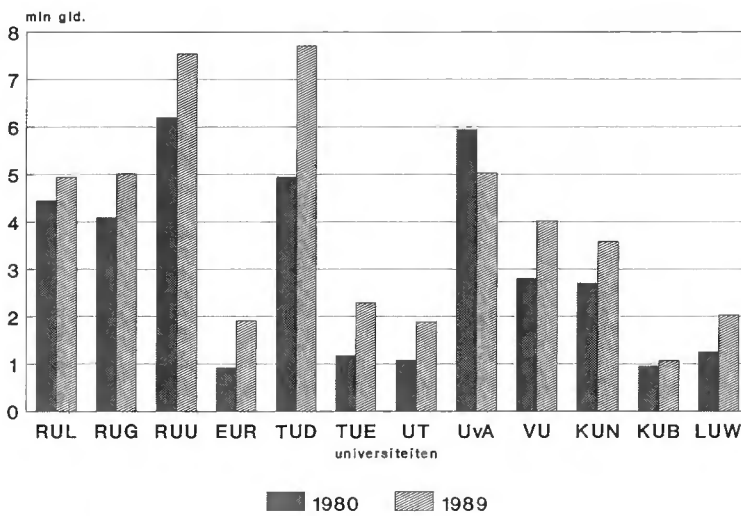
Bron: ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

8. Aantallen studenten per wetenschappelijk personeelslid

Universiteit	1980	1989
RUL	9	11
RUG	8	10
RUU	8	9
EUR	11	15
RL		
TUD		8
TUE		8
UT		9
UvA	9	11
VU	7	9
KUN	8	9
KUB	14	17
LUW		8

Bron: UB's en ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

9. Aanschafbudgetten/Realisatiebedragen

Bron: UB's

10. Aanschafbudgetten/realisatiebedragen

Universiteit		1980	1985	1989	1980	1980
					t.o.v. 1985	t.o.v. 1989
RUL	b	4.455.000	4.730.000	4.942.000	6,29%	11,06%
RUG	b	4.088.820	5.220.074	5.012.660	27,67%	22,59%
RUU	b	6.202.171	7.021.513	7.536.308	13,21%	21,51%
EUR	b	915.000	1.594.000	1.903.290	74,21%	108,01%
TUD*	b	4.948.000	6.707.000	7.702.000	35,55%	55,56%
TUE	b	1.170.300	2.221.700	2.285.000	89,84%	95,25%
UT	r	1.078.900	1.637.600	1.885.200	51,78%	74,73%
UvA	r	5.940.000	nb	5.028.655		-15,34%
VU	b	2.798.000	3.786.000	4.021.000	35,21%	43,71%
KUN	r	2.701.171	3.567.594	3.583.097	32,08%	32,65%
KUB	b	944.100	1.044.000	1.064.000	10,58%	12,70%
LUW	r	1.247.000	1.865.000	2.018.000	49,56%	61,83%
totaal		36.483.462	39.394.481	46.981.210		
gemiddeld					7,98%	28,77%

* Inclusief de zwaartepuntfunctie

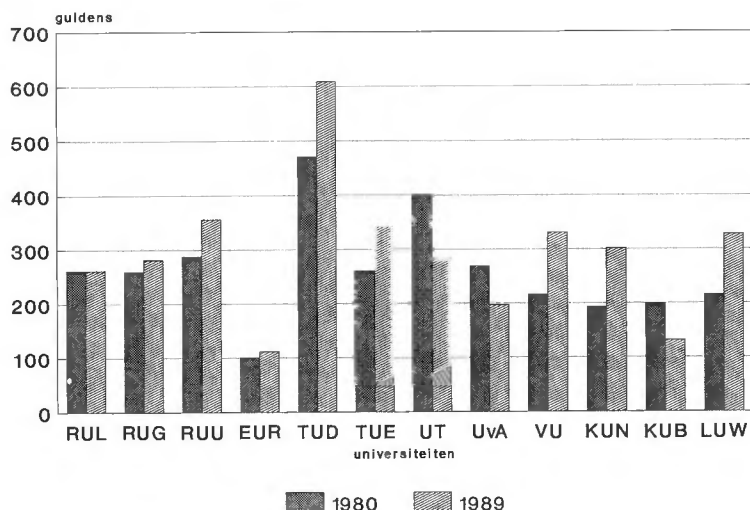
b = budget; r = realisatiebedrag

Bron: UB's

11. % van Rijksbedrage gebruikt als aanschafbudget

Universiteit	1980	1989
RUL	1,23%	1,57%
RUG	1,15%	1,55%
RUU	1,19%	1,73%
EUR	0,49%	1,03%
TUD	1,21%	1,95%
TUE	0,62%	1,13%
UT	0,87%	1,16%
UvA	1,39%	1,29%
VU	0,99%	1,64%
KUN	0,79%	1,36%
KUB	1,61%	1,44%
LUW	0,67%	0,95%
gemiddeld	1,02%	1,35%

12. Aanschafbudget per student

Bron: UB's

13. Aanschafbudget per student (gld)

Universiteit	1980	1989
RUL	261,23	261,58
RUG	259,56	281,26
RUU	287,48	355,65
EUR	100,62	111,90
TUD*	470,70	608,61
TUE	260,47	344,65
UT	400,04	282,17
UvA	269,20	197,26
VU	215,95	330,97
KUN	192,95	301,05
KUB	198,34	131,99
LUW	215,19	327,17
gemiddeld	260,98	294,52

* Inclusief de zwaartepuntfunctie

Het aanschafbudget per student is tussen 1980 en 1989 met gemiddeld 12,85% gestegen. Exclusief de TUD was de gemiddelde stijging 10,44% (van f 223,17 in 1980 naar f 294,52 in 1989).

14. Titelproductie van monografieën

	1983	1988	1983 t.o.v. 1988
Nederland	11.880	13.845	16,54%
zonder herdrukken	8.207	9.743	18,72%

	1980	1987	1980 t.o.v. 1987
B.R. Duitsland	67.176	65.680	-2,23%
Groot-Brittannie	48.158	59.837	24,25%
Verenigde Staten	42.377	56.027	32,21%

Bron: Gids voor de informatiesector 1990

15. Totale UB-collectie in banden (x 1000)

	1980		1988		1980 t.o.v. 1988	
	CB	IB/FB	CB	IB/FB	CB	IB/FB
monografieën	6704	3490	9832	3531	46,66%	1,17%
periodieken	2654	1408	4725	1448	78,03%	2,84%

Bron: CBS 1983 en 1990

16. Aantal lopende abonnementen in UB's (× 1000) en de verdubbelingsfactor

	1980		1988		1980 t.o.v. 1988	
	CB	IB/FB	CB	IB/FB	CB	IB/FB
aantal titels	78,3	76,1	96,3	52,5	22,99%	-31,01%
aantal lopende abon.	81,4	76,6	97,6	52,9	19,90%	-30,94%
verdubb. factor	3,96%	0,66%	1,35%	0,76%		

Bron: CBS 1983 en 1990

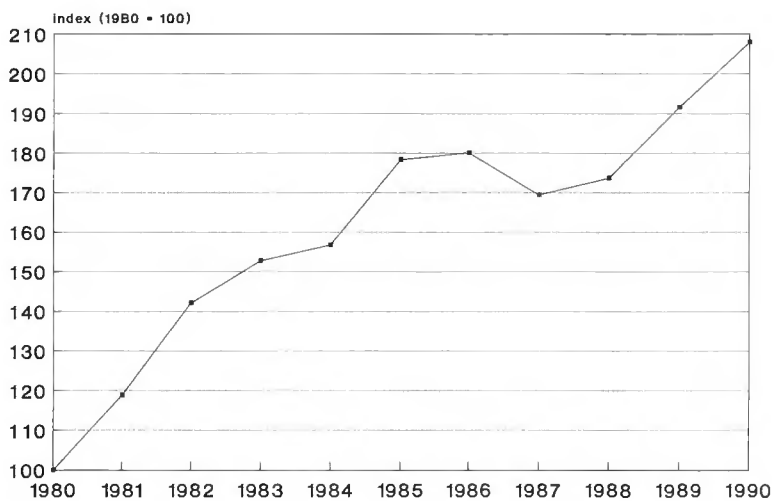
De aangegeven cijfers zijn soms alleen als totaal of gemiddeld weergegeven. Bedacht moet worden dat de afzonderlijke cijfers per UB grote verschillen (kunnen) vertonen.

17. Gemiddelde kosten per lopend abonnement in 1982

	hfl.	aantal abonnementen
RUL	104,91	12000
RUG	101,91	5850
EUR	68,76	8217
RL	339,29	2800
TUD	203,66	10557
TUE	444,48	3548
UT	504,27	2224
VU	231,47	7850
KUN	130,93	1290
KUB	262,35	2000

Bron: Sinner, KHT 1983

18. Prijsontwikkeling internationale wetenschappelijke tijdschriftenmarkt 1)

Bron: UB LUW

1) het betreft hier een gemiddelde van diverse sectoren.

19 Prijsontwikkeling internationale wetenschappelijke tijdschriftenmarkt¹⁾

	1980	1981	1982	1983	1984	1985
% t.o.v. vorig jaar	4,7	18,8	19,6	7,5	2,6	13,7
index	100	118,8	142,1	152,8	156,8	178,3
	1986	1987	1988	1989	1990	
% t.o.v. vorig jaar	1	- 5,9	2,5	10,3	8,5	
index	180,1	169,5	173,7	191,6	207,9	

Bron: UB LUW

¹⁾ Het betreft hier een gemiddelde van diverse sectoren.

Bronnen

Gesprekken

N.P. van den Berg, bibliothecaris aan de Universiteit van Amsterdam.
08-11-1991.

A.C.M. van Dongen, onderbibliothecaris bedrijfszaken aan de
Rijksuniversiteit van Utrecht. 31-10-1991.

J.J.M. van Gent, bibliothecaris aan de Rijksuniversiteit Leiden.
13-11-1991.

B.S. Han, hoofd DGHW/OI/UB, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. 16-10-1991.

H.J. Hendriks, DGHW/IW, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
16-10-1991.

T. Langendorff, stafmedewerker bij AWT, voorheen RAWB. 06-11-1991.

R.L. Schuursma, bibliothecaris aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.
15-11-1991.

J.H. de Swart, bibliothecaris aan de Vrije Universiteit Amsterdam.
23-10-1991.

L. Vitali, sales-manager Swets & Zeitlinger. 08-11-1991.

J.L.L.J. Wieërs, p.t. bibliothecaris aan de Katholieke Universiteit Brabant.
17-10-1991.

L.J.M. Waaijers, bibliothecaris aan de Technische Universiteit Delft.
27-11-1991.

Literatuur

Besparingen universitaire bibliotheken / Bibliotheekraad. –
's-Gravenhage, 1983

Bibliotheek en Documentatie : handboek ten dienste van de opleidingen /
red. P. Schneider [et al.]. – 3de dr. – Deventer : Van Loghum Slaterus,
1984

- De geesteswetenschappen in Nederland : een overzicht / Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid. – 's-Gravenhage : RAWB, 1990
- Gids voor de Informatiesector, cijfers en trends / Stichting Speurwerk betreffende het Boek ; Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum. – 's-Gravenhage : NBLC ; VUGA, 1990
- Hamell Carpenter, K., Alexander, A.W. / Price Index for U.S. Periodicals In: Library Journal ; Vol. 116, (1991), (April 15), p. 52
- Hoek, K. van den / Collectieve verticale prijsbinding & de Nederlandse boekenbranche : balans van een discussie. – Rotterdam : Erasmus Universiteit, 1981
- Hoger onderwijs en onderzoeksplan 1990 / Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. – Zoetermeer, 1989
- Informatievoorzieningen aan instellingen van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek / Bibliotheekraad. – 's-Gravenhage, 1982. – (advies Bibliotheekraad ; 82.1835)
- Jaarverslag Vrije Universiteit 1982 / Vrije Universiteit. – Amsterdam, 1983
- Kamerstuk 15 800 hoofdstuk VIII, Vaststelling van de begroting van uitgaven en ontvangsten Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen 1980
- Kamerstuk 20 800 Hoofdstuk VIII, Vaststelling van de begroting van uitgaven en ontvangsten Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen 1989
- Laeven, A.H. / Concentratie en integratie van bibliotheekvoorzieningen In: Open ; jrg. 23 (1991), nr. 6 (juni), p. 218–222
- Laeven, A.H. / Het literatuurbudget onder zware druk In: Open ; jrg. 23 (1991), nr. 11 (november), p. 374–378
- Selsky, D. / Library Market Outlook In: Library Journal ; Vol. 116 (1991), (april 15), p. 30.
- Sinner, H.J.N. / Nota hoogte en verdeling van het budget boeken en tijdschriften. – Tilburg : KHT, 1982.

Sinner, H.J.N. / De ontwikkeling van de abonnementsprijzen van wetenschappelijke tijdschriften. – Tilburg : Bibliotheek Katholieke Hogeschool Tilburg, 1986

Sinner, H.J.N. / Universiteits- en Hogeschoolbibliotheken 1982 : in 26 tabellen. – Tilburg : KHT, 1983

De toekomst van de geesteswetenschappen in Nederland / Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid. – 's-Gravenhage : RAWB, 1990

Uitwerking enquête financiële situatie UB's / secretariaat RABIN, 1991
Ongepubliceerde notitie

Verslag van de staat van het onderwijs in Nederland over het jaar 1989 / ministerie van Onderwijs en Wetenschappen – Zoetermeer, 1990

Voorbij, H. / Kosten (baten) analyse in Bibliotheken
In: Open ; jrg. 23 (1991), nr. 10 (oktober), p. 334–339

Wetenschappelijke Bibliotheekvoorziening / secretariaat RABIN, 1991
Ongepubliceerde notitie

Wetenschappelijke en Speciale Bibliotheken 1980 / Centraal Bureau voor de Statistiek. – Den Haag : Staatsuitgeverij, 1983

Wetenschappelijke en Speciale Bibliotheken 1988 / Centraal Bureau voor de Statistiek. – Voorburg, 1990

Afkortingen

Universiteiten

RUL	Rijksuniversiteit Leiden
RUG	Rijksuniversiteit Groningen
RUU	Rijksuniversiteit Utrecht
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam
RL	Rijksuniversiteit Limburg
TUD	Technische Universiteit Delft
TUE	Technische Universiteit Eindhoven
UT	Universiteit Twente
UvA	Universiteit van Amsterdam
VU	Vrije Universiteit
KUN	Katholieke Universiteit Nijmegen
KUB	Katholieke Universiteit Brabant
LUW	Landbouw Universiteit Wageningen

Overige afkortingen

ABC	Algemeen Bestuurs College (KB)
ADAM-net	Amsterdam-net
AGRALIN	Agrarisch Literatuur Informatienetwerk Nederland
ARA	Algemeen Rijksarchief
AUBID	Automatisch Bibliotheek en Informatiesysteem Delft
AWT	Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (opvolger van RAWB)
B-..	Bibliotheek ..
BC	(Nederlandse) Basisclassificatie
CB	Centrale (of algemene) Bibliotheek
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CC	Centrale Catalogus
CCP	Centrale Catalogus van Periodieken
CD-ROM	Compact Disc Read Only Memory
CD-WORM	Compact Disc Write Once Read Many
CLC	Centrale Landbouw Catalogus (Wageningen)
CNC	Coördinatiepunt Nationale Conservering
CTC	Centrale Technische Catalogus (Delft)
CvB	College van bestuur
CvC	Coördinatie van collectievorming
CvC-M	Coördinatie van collectievorming voor monografieën
CvC-P	Coördinatie van collectievorming voor periodieken
DFN	Deutsches Forschungsnetz

DIMDI	Deutsches Institut für Mechanische Dokumentation und Information (Keulen)
EARN	European Academic Research Network
EG	Europese Gemeenschap
FB	Faculteitsbibliotheek
GCC	Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogiseersysteem (PICA)
GOO	Gemeenschappelijke Onderwerpsontsluiting
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
IB	Instituutsbibliotheek
IBL	Interbibliothecair Leenverkeer
INIST	Institut National d'Information Scientifique et Technique (Nancy, Fr.)
ION	Interlending OSI Network
JANET	Joint Academic Network (UK)
KB	Koninklijke Bibliotheek
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
LASER	London And South-Eastern library Region
LBS	Lokaal Bibliotheek Systeem (PICA)
LINK	Limburgs Informatie Netwerk Koppeling-project
LNV	(Ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
NCC	Nederlandse Centrale Catalogus
NCC-M	Nederlandse Centrale Catalogus voor Monografieën
NCC-P	Nederlandse Centrale Catalogus voor Periodieken
NTIS	National Technical Information Service (US)
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OB	Openbare Bibliotheek
OBN	Open Bibliotheek Netwerk (PICA)
OU	Open Universiteit
OW	(Ministerie van) Onderwijs en Wetenschappen
PICA	Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering (Project Geïntegreerde Catalogus Automatisering)
RAWB	Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid (voorganger van AWT)
REUNIR	Réseau des Universités et de la Recherche
ROBIN	Rotterdams Bibliotheek en Informatie Netwerk
SALINFO	Samenwerkingsverband voor de nationale literatuur- en informatievoorziening in de bèta-sector
SDB	Sous-Direction des Bibliothèques (Fr.)
SUNIST	Serveur Universitair National pour l'Information Scientifique et Technique
TVC	Taak-Verdeling en Concentratie (WO)
UB	Universiteitsbibliotheek

UKB	(Samenwerkingsverband) Universiteitsbibliotheken, Koninklijke Bibliotheek en Bibliotheek Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
WGL	Weinig gebruikte literatuur
WHW	Wet Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
wp/fte	wetenschappelijk personeelslid per full time equivalent
WSF	(Stichting Samenwerkingsverband Bibliotheken met) Wetenschappelijke Steunfunctie
WVC	(Ministerie van) Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Publikaties RABIN

Adviezen

1. De openbare bibliotheek: een verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. 1988
2. Informatieverzorging en economische groei. 1988
3. Het behoud van ons nationale geheugen. Bouwstenen voor een landelijk conserveringsbeleid. 1989
4. Informatiewetenschap in Nederland. Onderzoeksbeleid op het gebied van de informatieverzorging. 1990
5. Kwantificering van de informatiesector. 1990
6. Informatieverzorging voor en door het bedrijfsleven: tien actiepunten. 1990

Rapporten

Innovation in the information chain: the effect of technological development on the provision of scientific and technical information / by J.S. Mackenzie Owen and J. van Halm under the authority of RABIN. - London and New York, Routledge. 1989

1. Bibliotheekfuncties gemeten. Een analyse van vraag en aanbod van openbare bibliotheken / onderzoeksrapport door R. Onverzaagt en P.H.J. Vrancken. 1989
2. Innovatie van de informatievoorziening. Een overzicht van ontwikkelingen in technologie en praktijk / studie door J.S. Mackenzie Owen. 1989
3. Het leenrecht ontleed. Een onderzoek naar de culturele aspecten van een auteursrechtelijke regeling / door C. de Koning en F.W. Grosheide. 1990
4. Conferentie Informatiewetenschap in Nederland. Verslag van de studieconferentie in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag op 17 mei 1990 georganiseerd door de RABIN/ onder redactie van G.M. van Trier. 1990
5. De financiële ontwikkeling van de openbare bibliotheken van 1982 tot 1991. Analyse in opdracht van de RABIN door R. Kooyman, drs. C.W. de Gier en drs. J.C. Prins (NBLC). 1990
6. Wat moet dat met de bibliotheek? : Verslag van een symposium over de openbare bibliotheek gehouden op 14 november 1991 in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag / onder redactie van A.M. van Eyck. 1992

7. De financiële ontwikkeling van de universitaire bibliotheken van 1980-1990. - 1992
Bevat: Dl. 1: De wetenschappelijke bibliotheekvoorziening in Nederland : een overzicht / I.M. Tromp.
Dl. 2: De financiële ontwikkeling van de universiteitsbibliotheken : een analyse / C.H.H. Plaizier

Speciale uitgaven

Europa '92. 1989

Informatieprojecten in openbare bibliotheken / rapportage door L. Tigges. 1989

Internationalisering van hoger beroepsonderwijs / literatuurrapport door S.Th.M.Lap. 1990.

Ontwikkelingen in het leenrecht / door A.M.L. van der Kolk-van der Torren en R.S.J. Kurvers. 1990

Jaarverslagen

Jaarverslag 1987-1988

Jaarverslag 1989

Jaarverslag 1990